Кілька слів Нашим Читачам:

При замкненні адміністраційного року ми так, як зрештою всі інші видавництва, найшли навіть зовсім для нас несподівано самі... недобори.

Та важніше тут що іншого.

Цілком правдивим є, що найширший загал громадянства переживає від довшого часу таке — трагічне у наслідках духове пересилення, яке між іншим, виразно позначилося **з нидінням потреби — читати масово українську книжку.**

Коли приступали ми до видавання нашого журналу, ми були свідомі, що стрінуть нас найріжнородніші перепони, але... всежтаки ми рішилися. Чому?

Бо ми поставили собі за завдання — у нинішну хвилину захитання духовости — плекати та розвивати ці розхолітані війною та всею повоєнщиною **духові вартости** серед українського народу.

Нам ходить про це, щоби врешті-решт найширші круги суспільности утвердили в собі релігійні переконання та мораль — ці два чинники, без яких усі стремління, хочби вони були не знати як інтензивними, та „принципіяльними" — у висліді мусять заломитися і через це творити якнайбільший хаос. Ми хочемо усвідомити ввесь загал, що без примінення в конкретному житті націй деяких правд релігійної та моральної вартости — ніякі ідеї, ніякі світогляди, ніякі переконання, ніякі програми не доведуть до **національного успіху.**

Ми хочемо, щоби ввесь загал почав **думати, поступати, жити** згідно з правдами Христової моралі та етики і щоби утвердилося нарешті це переконання, що є принципи — яких не можна в одно легковажити, переступати, їх коштом робити концесії на річ крайних фанатиків.

Тому не апелюємо до загалу наших читачів—о матеріяльну піддержку, лиш зважуємося заявити: якщо досвід останніх літ не переконав нашого загалу про конечність примінювати в особистому та громадянському житті тих, боронених нами принципів і якщо для загалу така трибуна, як наша, є злишньою, тоді...

наше видавництво є **передвчасним**, або, що вже найгірше, було би — **запізним.**

Покликуватись — на важкі матеріяльні умовини **— ніяк не можемо!**

Бо хіба ніколи ще в час бурливих дій, в яких **українці** жили, не була так пекучою потреба **плекати духові сили нації — як нині.**

Нині — чи схочемо це, чи ні — будемо мусіти усіх вигід матеріяльної природи виречися, але скристалізовання духової культури — **ніколи**, розуміється, якщо ми взагалі не затратили аспірацій на своє, питоме, оформлене духове життя!

Зазначуємо в послíднє: ми готові зачинити так, як неодні перед нами і неодні по нас, наше видавництво, але — без перебільшення сміло сказати можемо, що **якраз зачинення нашого видавництва стане сумним причинком в історії нашої справжньої духової культури.**

РЕДАКЦІЯ.

P. S. Адміністрації:

Висилаючи останнє число нашого журналу, ми на адресах зазначуємо, скільки хто з передплатників залягає нам із передплатою, та прохаємо залученими чеками ту залеглість нам **у найкоротшому часі** переслати.

К. К-р.

Героям великого зриву.

Довгі століття ярма, і наруги, і поглумок диких —
Скільки підрізали крил до змагань, до замірів великих!
Тисячі зрад безсоромних і страт без числа та без міри —
Скільки в нас віри убили і скільки зродили зневіри!
В час, коли інші народи піснями свій дух бадьорили,
Вбогі, сліпі жебраки на розраду нам думи творили,
Смутку і туги пісні та нірвани блаженої канти...
Гинув наш сміливий дух, найдорожчий за всі діяманти.
Але пробила година і день надійшов довгожданий:
Впали розірвані пута і брязнули збиті кайдани,
Летом орлиним піднісся наш дух до висот піднебесних,
Радісний клич залунав до змагань і до вчинків чудесних!

„Ні елеґій сумних, ні тужливих пісень!
Де могутність і віра серця уже стисли.
На квиління й плачі ми глухі вже, як пень,
А жалі воякам не до мисли.

Бо нема в нас жалів на зеренце марне.
Бо втікли ті жалі на безкиддя, на скелі.
Розсадили ґраніт на черепя дрібне
Й розлетілись піском по пустелі!

Гомін, гомін здаля...
То у наші поля
Волі красна весна поспішає з вінками!
Благовістять її
Буйним співом гаї
Щей ті срібні джерельця дзвінками.

Гей, як прийде вона
Волі красна весна,
То розкине вінки ті по полю, по полю,
Де герої борці
З палашами в руці
Здобуватимуть славу і волю!

І впадуть ті вінки
На побідні полки,
На прапори рясні, на борців горді чола,
І за волю-красу
Воздаючи ясу,
Залунають пісні надокола!“

Ні елеґій сумних, ні тужливих пісень,
Де могутність і віра серця уже стисли!
На квиління й плачі там глухі вже, як пень,
А жалі воякам не до мисли.

Антін Вартовий.

Сонця! Сонця!

Весна в осені. Зацвіли вишні. Граються діти на сонці.

Порошною, довжезною дорогою — військо йде!

Весняною ритмікою дуднить земля. Весною стукотять серця воїнів.

Там, де починаються шляхи — кладбища, кладбища...

Там, де кінчається дорога — райдужні городи і села.

Нові бруньки на деравах, нові квіти: Сонця, сонця! Калина свої повні грозна підняла і теж: Сонця, сонця!

І від того гомону, від того слова — весна.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Св. Юр осідлав коня: Отче! Воля Твоя!

Св. Юр узяв меч і спис, стременом коня стиснув, до князів, зняв шолом: Ми принесли спів і музику до слів. Хай минеться гнів! Ми з весною у душі... ми сонце рабів...

— — — — — — — — — — — — — — — —

Позбивали буревії грозна дикої калини.

Хтось весну нам осінню назвав... біль! печаль! Та на шляху — Голгофта! Тисячі хрестів.

А там райдужні городи та села.

А там — знову весна, зелень і квіти; криця і бетон.

Отче... Воля Твоя, а наші пісні, наша нова весна.

— Сонця! Сонця!

Львів 1. XI. 1931.

<u>*К. К.*</u>

Ода на роззброєння.

Був Христос, ясне Світло від Світла,
І світила були з-між людей, —
І наука моралі розквітла,
Повна мудрих засад та ідей.

І на карб тих засад невідкличних
Склали безліч, не вчені лишень,
А й письменники творів величних
І поети надхнених пісень.

І трибуни, й вожді проречисті
На прапорах народніх громад
Начертали глаголи врочисті
З тих великих ідей і засад.

Добродійність і честь во єдине,
Нерозривне поняття злились.
Лиш не знати, чи прийдуть години,
Що то дійсністю стане колись.

Бо глядіть: радить рада блескуча, —
Срібні голови, мудрість сама!
Я б сказав: білих лебедів ключа
На Лиманському плесі дріма.

То зійшлись людських прав меценати,
Світового сумління посли,
Встановить, щоб мечі та гармати
Геть у невороть вічну пішли.

Щоб народ став народові братом,
Щоби кривди йому не чинив
Ні насильством, ні хижим захватом
Чи то волі його, а чи нив.

І мов проміні в огнищі сочки,
Всі надії схрестилися там
Тих, що тіло їм рвуть на кусочки,
Тих, що здані на ласку катам.

І говориться там без утоми,
І за многі літа тих нарад
Резолюцій написано томи,
Непорушних догод цілий ряд.

А тим часом підступні та ниці
Укладаються пляни в ночі
І шалено працюють збройниці,
І полискують грізно мечі.

Буде дика різня! Ба, не буде.
Тільки сопух їдкий упаде
І загинуть і мухи, і люде,
І било, і зело молоде!

Був Христос, правди Сонце і Світло,
І багато світил з-між людей, —
Та навкір тому звірство розквітло,
Повне диких засад та ідей.

Славчик Олєна.

Останній удар.

Настя сиділа непорушно при вікні. Оперлася рукою на скриню. На її зівялім блідім, аж жовтім лиці розпростерлася туга. Чорними тінями задуми лягала на чолі... устах... то втомою визирала з глубоких синіх очей... Сум тонкими нитками омотував цілу істоту... мозок... нерви... душу. Малював вірно картини її життя. Вони ще тепер проймали дрожжю... сковували в жилах кров...

Настя тямить добре... це пройшло наче кошмар лячного — по мертвецьки страшного сну! — Скаменіло глибоко в серці з болю... і до нині давить тягарем розпуки.

Вони багачі на все село. В них тільки два сини. Старший Томко впертий якийсь удався... захотів ходити до шкіл і поставив на своїм. Він учився в місті, а потім ще намовив за собою Стефана Зарічного. Не було більших другів від них — чи на святах — чи на вакаціях — один без одного жити не міг. А як прийшла Україна, то одного дня разом пішли.

Широко отворені очі дивилися перед себе... в зіницях біль тінювався розпукою!..

І що наблагалася — щоби не йшов — що сліз не вилляла, нічого не помогло. Скаже, бувало, остро одно слово „мамо“ — й вона замовкне. Не мала сил стримати його...

Поморщене лице орав біль бороздами...

стягав бліді аж сині уста..

віяв холодом із погаслих очей!

Вона тямить... в лісі, що там на горі, стояли наші! — між ними її син! — А тут у долі противник окопався ровами. Село було в руках ворогів. Як вона їх ненавиділа, перший раз у житті — ненавиділа! На їх вид знимала її лють..

В її очах спалахкотіла іскра втаєного гніву...

Люди крилися перед кулями — де тільки могли! — Лише вона сиділа знеможена й дивилася на ліс... Там її син... армати ревіли дико... протяжно... важким ударом спадали на землю... немилосерно ранили її: розкидали далеко... а з нею части людського тіла...

Свистіли кулі... глушили зойки... недомовлені слова... дзигчали настирливо... болючо... сіяли смерть. Сам люципер справляв бенкет. Скоростріли заходилися їдким реготом... шаліли тонами пекольної музики...

то німіли перед маєстамом смерти.

Все то було надмірно жорстоке... нечуване... понад людські сили!

Не могла вже спинити думок. Вони креслили чертки... чертки... поволікали темрявою... і в свідомості повстав образ.

Майже божевільними очима гляділа в одну точку. — Виділа тільки це — що жило на дні душі...

в глибинах свідомости...

й окипіло кровю!..

Петрусь її менший синочок із синими... мов блакит очима... з кучерявою голівкою — вбіг блідий... задиханий до хати... За ним ішов старий, а журба тяглася чорною стрічкою... і дихала чорним горем. Він вийняв якісь пепері... поспішно зложив й встромив Петрусеви за блюзу... тісно застібуючи.

„Хай — Бог тебе провадить“! — промовив і його камінне обличчя захмарилося сумом. — Ніби хтось ранив її саме серце.

„Куди? — запитала. Старий мовчки стояв заклопотаний... і не мав відваги говорити.

„Ті папері треба до наших віднести“! — біжучи до дверей кликнув Петрусь. Вона його спинила... хвилину не могла слова промовити... на дворі вже сутеніло... в тім моменті розірвався шрапнель... задзвеніли вікна... в хаті зробилося ясно — мов у день.

„Мамо, пустіть! — скрикнув Петрусь — там наші... Томко... їм це потрібне“!

„Не підеш“! — промовила не своїм голосом. Старий стояв мов громом ражений... суворий... камінний...

„Ти Бога не боїшся, дитину на смерть висилаєш! — Вже один пішов“. — Гірко заридала... стоном... розпукою... матері. Руками схопила хлопця... пальці її заклякли...

а там гули гармати...

розривалися шрапнелі...

хіхотом зайшовся скоростріл.

Видавалося всему кінець. Ще момент і нікого не стане. Вона ждала цієї хвилини.

„Пустіть, мамо, буде запізно“! — скрикнув Петрусь — що сили вириваючись із її рук. Старий невблагано... жорстоко... відорвав від неї дитину.

Не тямили себе.

„Ось, на хрестик тобі!.. вернися“!.. Вже знала, що піде він, як тамтой! не стримає його! — Повісила йому хрестик на шию.

„Хай Бог тебе провадить! Хай Він тебе не опустить!“ В очах їй все потемніло, непритомна впала на землю.

Як обудилася, Петруся вже не було! — Старий сидів похмурий, як ніч. Світилося в хаті... всюди тихо... наче б нічого тут не діялося. Старий сидів задуманий... а жура його гризла.. вялила.

Думка в неї застрягла, не могла висвободитись від горя. В хату ввійшли ворожі вояки — провадили Петруся... Серце в неї заніміло... чуло — що щось скоїлося... Старий насупився... стиснув уста!.. глядів на Петруся... І мов земля почала падати на нього... він увесь почорнів!

Спомин сціпив їй свідомість. До ранку так пересидів — не рушився — дивився заєдно на сина! — а ранком — як випроваджували — дитину — шепнув батькові — „я передав папері“ —

Зближалася у спомині до найбільше жахливого... нелюдсько-жорстокого.

Він стояв високий, стрункий. Сміло дивився вперід... яснів якимсь неземним щастям... щось величнього... урочистого... було в його мовчанці. Ні! він вже не був дитиною.

Не позволив завязувати очей — Нагло все зрозуміла! — З божевільним криком кинулась до нього... схопила руками й ридала голосом, що взиває до неба о пімсту, що зворушує навіть камінні серця!..

Її насильно з лайкою... з безсоромним реготом відопхали! — Вона клякала перед ними...

цілувала їхні ноги...

вмивала сльозами...

благала дарувати життя дитині.

Хтось по звірськи копнув її під саме серце... й вона зімліла... чула ще стріли, — але мов крізь сон.

Як опритомніла... побачила старого... сидів над трупом сина... посивів — як голуб... з очей на лице спливали сльози.

— — — — — — — — — — — — — — —

Настя сиділа прибита спомином.

Томка від тоді не бачила. Він лиш не може повернути. Писав — що йому добре! — Ще він один остався їй... тільки й живе тим, що побачить його. Це остання її надія!

В очах миготіла туга.. Сум сплівся із журбою — і тонким серпанком постелився на обличчі...

Чому тепер нічого не пише? — мулила думка — то щось недобре віщує!..

Її стать аж затремтіла під напором дивного припливу почувань... неспокій трівожив непевністю..

Чому старого так довго нема?.. несміло налягала думка. Вони нині дочулися, що Стефко Зарічний приїхав до дому. Чому?.. Чи на все? цього ніхто не знав! — Він також був на Україні! — Старий зібрався і пішов до нього. Сподівався довідатись — щось про Томка. — Він найліпше повинен знати!

Настя сиділа й ждала на старого. Сиділа оттак без діла — занята своїми чорними думками.

Щойно пізним вечором прийшов до дому.

Вона очам не вірила. — Старий почорнів, як колись... коло Петруся. В очах стояли скаменілі слези.

В неї щось болючо запекло в очах...

й палило вогнем.

Старий похмуро глядів на неї.

„Вже ми осталися самі“! — гірко з одчаєм промовив.

Настя великими очима благала пояснень... не розуміла, ні! — не хотіла розутіти страшного значіння тих слів.

„Стефко ледви втік, а нашого залишив! Вже він ніколи не поверне!“ — говорив гробовим голосом...

„Двох їх ми мали — одного поховали тут — а другого там без нас“ — камінням привалив... мов обухом дав по голові.

В неї в очах пожовкло... почорніло все закрутилося,.. і вона без слова звалилася на долівку.

Іван Гак.

„Мужеське царство“ на землі Сирія.

„Difficile est satiram non scribere“.
Juvenalis.

Розкажу вам про улаштування раю на „землі“. Та не на нашій землі, а ген-ген далеко у всесвіті. Вісім, майже девять років світла від нас.

Чи ви знаєте, чи не знаєте про це, але воно так є, що наше сонце має у всесвіті свого двійняка. Найясніша зірка на нашому небозводі — ось це той двійняк нашого сонця. Ми його називаємо Сирій. Природа любить симетрії й так уладила „світ“ Сирія (кажу „світ“, отже реляції, а не абсолютні величини в системі Сирія), що він такий подібний до нашого „світу“, як око до ока, як вухо до вуха, як рука до руки... Сирій також має свою „землю“; на тій землі люди — такі саміські, як ми; а вони Сирія називають просто „сонцем“, а свою домівку — „землею“, як от і ми.

І душа тих далеких наших братів така самісінька, як наша. Сіра буденщина й казкові вичування ломляться в ній і можуть вмовити в неї всякі комбіновані безглуздя й чудасії: щоби божевільне вважати за ідеал, існуюче за не існуюче і навпаки... А всесвітні близнюки, Сирій і сонце, женуть собі по всесвіті — паралельно, один по сьому, другий по тому березі всесвітної ріки, що їх розділяє. І заїхали з нами в якісь несамовиті всесвітні краї, де вже й світло не може „кроку додержувати“, спізняється тай не гріє і не освітлює нас як слід, і людська душа запаморочилась, наче пяна трійливим космічним етером, чи може підюджувана якимись злобними духами, що в тих всесвітних рейонах мають своє „обиталище“.

Зрештою все йде радісно й многонадійно, бо культура наглядно „поступає“: аеропляни щораз більші, гармати й скорострíли щораз досконаліші, а трійливі ґази щораз трійливіші...

* * *

В тому самому часі, коли на нашій землі більшовики взялися до розбудови свого „месійного пролетарського царства“ — на радість і смертельний жах усіх людей, на землі Сирія найновіші спасителі людства ґверами, тюрмою й всяким божевіллям стали проповідати найновіше „останнє“ евангеліє („радісну новину“),

„останній завіт“ — „м у ж е с ь к е ц а р с т в о“. І з таким самим вислідом: найстрашніша з усіх Голгот уже готова тільки що воскресення нема...

„Мужеське царство“?! — здивуєтеся, браття на нашій землі. Що воно таке?

Що? — Перебудова цілої людської живої історії, всіх сіл, всіх міст, всіх домівок — ба, й не тільки це, але й перебудова цілої людської природи: смерть „родині“, смерть „матері“, смерть „батькові“, смерть „дитині“ — всім законам, усім думкам і почуванням, що звязані з тими „перейденими“ щаблями в розвої людства... Смерть і „Богові“, що був покровителем старого, пережитого світу... „Природу“ має заступити „фабрика“, а віру — „наука“. Відвічні прочування й мрії про рай аж тепер будуть здійснені!... „Ми вам приносимо рай! Не той діточий „небесний рай“ (його ми залишаємо ангелам і воробцям), але реальний, земський рай — останній здобуток науки й культури! Ми найшли битий шлях до цього єдино-правдивого раю!...“ Наші більшовики при тому аґітують: „Пролєтарі всіх країв, єднайтеся!“

А сирійські більшовики аґітують: „мужчини всіх країв, єднайтеся!“

Як нащо — „мужчини“? А от просто на те, щоби вигубити всі жінки. Сирійські більшовики вмовили в себе, що в с ь о м у л и х о в і н а с в і т і в и н у в а т а — ж і н к а. І доти не буде можна на землі встановити раю, доки рід жінок не переведеться А що він сам не хоче відмовитися від життя, то... „нехай живе революція!“ Революція („останній бій“) пішле всі жінки на „лоно Авраама“ і встановить месійне „мужеське царство“...

Ви й знов дивуєтеся, мої браття на нашій землі:

— Таке божевілля — та рай?

А для сирійських більшовиків це таке „самозрозуміле“ й „наукове“, як для наших більшовиків їхня анатема „приватної власности“. Я так і думаю, що тут властиво нема ніякої ріжниці. Готовий я і забіґматися, що також на нашій землі „наука“ сирійських більшовиків так само приймилась би, коли б стільки праці вложити в неї, скільки наші більшовики й їх предки вложили в свою месійну „доґматику“. Авжеж недуга, яка заражує ліве око, так само може заразити й праве. Тількиж треба би поступати „науково“ й „аґітаційно“ (без того не піде) — по славетній „діялектичній методі“ Геґля, непомильно переваренїй у матеріялістичній реторті Мордехая—Маркса.

*

Не даєте віри, що всьому лихові на світі винувата жінка? А хтож занапастив перший рай, як не перша жінка — Ева?! І от мусить цілий людський рід терпіти задля першої жінки. Гей, пролєтарі, а ви ще й дотепер цього не зрозуміли? Буржуям — — нічого, вони ще й помагають теперішнім Евам, пявкам, пити з вас кров. Але ви, що покликані на ктиторів майбутнього раю, ви повинні зрозуміти ту велику правду, що раю доти на землі не встановити, доки по землі ходить хочби тільки одна Ева... Чиж не велася троянська війна задля одної жінки? А ціле життя — це одна безупинна війна! Війна задля жінок і для жінок.

Хтож працює, як не мужчини (жіноча праця — до зеркала заглядати!)? А між мужчинами хто, як не пролєтарі? А вся та праця йде на витребеньки жіноцтва! Клясовий поділ суспільности, визиск робітників капіталістами — все, все, кругом усе людське лихо має свій властивий корінь у жіноцтві. Ні? Скажете, що війни ведуться за здобуття країн, влади, грошей...? А навіщож грощі, влада, багацтва землі? Глядіть, куди те все іде!.. На жіноцтво! Що там собі багач чи володар зїсть чи випє, це марне. Йогож черево — не море! Але його жінка тай його дочка (щоб і не говорити про його позародинні „троянські Олени") хочуть шовків, золота, перел, самоцвітів, авт, палат, балів, театрів — ну, й дочисліть до кінця, коли зможете. Весь капітал, враз із процентами йде на жіноцтво! А цеж, товариші пролєтарі, ваша кервавиця!... Отже хто вас грабить до останнього сотика?... Жіноцтво!

А чи не жінки розбивають суспільність на вищі й нищі кляси? На мужчині сурдут тай сурдут, хоч який багач. Тут нема ріжниць, нема кляс! Але жінки! О, як багатіша, то ціле майно навішає на себе, щоби показати, що вона виріжнена, іншим не рівня... Ще й своїх мужів жінки підмовляють: Що ти собі з тим Іваном так по дружньому зачинаєш — тиж йому не рівня?!

А мораль між людьми?

Ціла історія посвідчає, що жінка на шнурку веде мужчину до пекла. Який був мудрий Соломон, а жінки йому — і то під старість — карк скрутили. І простий нарід каже: Де дідько не може, там бабу пішле... Найгірші пристрасти, що просто розум відбирають, віроломство, кривоприсяга, дефравдації, обманства, ворогування, пиянство, картярство, самовбійство... наче черви розточують суспільність. А всьому, всьому винувата жінка! Все задля жінки й через жінку! Мудрі люди це знали і жахалися цього вже в часах Ноя!

І не буде доти раю на землі, доки...

Ви бачите, що й на нашій землі небезпечно собі зачинати з такою проблємою, бо й тут могла би вона довести до такої революції, до якої довела соціялістична анатема „приватної власности“. Я навіть думаю, що її можна би ще більше переконуючо, „науково“, притягаючо й фанатично уарґументувати, ніж це зробили більшовики й їх предки з „приватною власністю“, як універсальною токсиною суспільного життя.

А може таки станете крутити головою:

— Є, знаєте, жінка... „das ewig weibliche“... інстинкт... природна структура життя... Конечність... Ні, на нашій землі була би неможлива така революція, як на тій сирійській! А я вас запевняю, що ви помиляєтеся.

„Das ewig weibliche“? Марне! Від ньогож безмірно сильніше „das ewig meine!“ Вся радість і надія в тому. Всі зусилля, всі фантазії, вся праця, вся помисловість, інвенційність і ризиковність (аж до ступня погорджування смертю) мають один мотив і одну ціль: „das ewig meine“.

Авжеж і жінка в „народів природи“ зачисляється до „приватної власности“. Тай у народів „визволених від природи“, коли над жінкою не верховодить „das ewig meine“, тоді „das ewig weibliche“ перекидається в „das ewig teuflische“.

А конечність?... Мої очі, мої руки — цеж моя „приватна власність“! І все те, чого я потрібую до життя, мусить бути моєю приватною власністю, бо якщо не є, так це значить, що воно не моє, що я його не маю і мушу капарити, якщо не гинути.

Почисліть на цілій кулі земській тих, котрі втікають від жінки, котрі не хочуть женитися, і порівняйте їх число з числом тих, котрі втікають від спільної власности. Тоді вам стане ясно, де більша сила і конечність. Як широка земля, в кожному селі і в місті і в кожній хаті дорослі браття, навіть при ласкавій допомозі сокири та коси, „розвязуються“ зі спільної власности (не з якимсь там жидом чи турком, а з рідним братом), на ґвалт пруться до приватної власности, хоч знають, що „вкупі“ для живота лекше, але: „нехай мале, аби моє“...

Ось тому я переконаний, що сирійські більшовики в більшій згоді з природою підняли свою революцію, ніж наші більшовики.

Зрештою, що тут говорити про „розумніше“ або „природніше“? Невже люди тим живуть? Дав їм Бог свобідне „я“ і воно для них важніше. Головна річ, щоби робити рух: писати, багато писати, аґітувати, безоглядно аґітувати, а притім кидати громи

на противників і обіцювати золото зі землі Сирія на нашій землі, а золото з нашої землі на землі Сирія.. Ось таке робить бурю, а буря пориває людей... Гм, таж якби через сто років доцільно розмножувати воші в цілій Европі, то вони вже й самі зїли би цілий світ!

*

Утопійний, романтичний антифемінізм сирійський Мордехай (і там такий був) остаточно перетворив у строго „науковий" — очевидно по „діялєктичній методі", де антифемінізм являється як остаточна, ущасливлююча фаза, яка тезу й антитезу суспільного розвою зводить у гармонію.

— Перша жінка, Ева, ходила без одежі (це байка, що вона звалась „Евою", але що вона нага ходила, це певне). Це теза.

Антитеза розвинулася в часах моди „рококо" і „ампір", коли жінка навішувала на себе цілий маґазин. А нині ідеалом для жінки „хлопчиця": обстрижене волосся, папіроска в губах, ну, й штани (на сирійській землі це так було вже в часах Мордехая, на нашій землі ця мода дещо припізнилася)... „Заник спідниці" це характеристичне, історично-еволюційно вповні умотивоване явище. Цеж теза й антитеза шукають своєї синтези — по непомильній „діялєктичній методі". Бачите товариші-пролєтарі, ця синтеза сама собою розвивається невмолимою льоґікою ділання суспільних чинників. Але... хтож чекав би на закінчення цього повільного процесу? На те в людей розум, щоби випереджувати благословенну майбутність, щоби їй помогти скоріше зродитися. Обмерзінням довгого волосся й спідниці жінки й самі дають доказ (вони це самі інстинктовно відчувають), що їх доба в розвої людства вже минула, що їх уже не треба на світі. Вони є завадою для дальшого поступу. „Мужеське царство" йде! Ми революційним шляхом...

Мужчини всіх країв, єднайтеся!

Маєте тут мініятурний зразок ученого, наукового викладу сирійського Мордехая.

І вирішив сирійський Мордехай, що „антифемінізм" (це в них таке саме, як у нас „соціялізм") по своїй суті мусить бути атеїстичний і матеріялістичний.

Реліґія — цеж „жіноча слабість", „опіюм для жіночого чуття". Взагалі всякий містицизм у світогляді це жіночий елємент — чуттєвий, наївний, ненауковий, збанкротований. Для мужчин гідним світоглядом є тільки матеріялізм. У ньому вся твереза правда, яку большовики — й тільки вони — вхопили

в цілості в свої залізні руки й нікому не дозволять видерти собі її з рук.

„Вся власть мужчинам!“

Я й тут уважаю сирійського Мордехая за мудрішого від нашого Мордехая. Наш утвердив, що „пролєтарське царство“ має бути атеїстичне й матеріялістичне. Ех, якжеж він помилився неборака! Якщо б він сам був тим нещасним пролєтарем, з котрим грався наче з пйонками на шахівниці, то він ніколи не був би пальнув такої безокої дурниці. Алеж він у дійсності був „паном“, був „мужчиною“ у тому ступні, як сирійський Мордехай, — і писав для себе (в своїм ґусті й для свого ґусту), а не для дійсних пролєтарів, які—цеж навіть австралійські воробці знають — завжди й всюди власне в реліґії знаходили своє „ясне сонейко“ — не інакше, як жінки. Відобрати пролєтареві реліґію це таке саме, як вибрати йому очі. З „пролєтарем“, бачите, дуже ховзька справа. Пролєтар — це вбогий і неосвічений чоловік (а слово „proletarius“ каже, що він має мати ще й купу дітей). Дайте йому власть і освіту, то він собі знайде і гроші, бо освіта (знання) це сила, а власть ще більша сила; а хто має власть, цей і гроші собі здобуде (авжеж мало було таких „дурних“, котрі мали власть, а не захопили би собі грошей чи взагалі достатків). Колиж хтось має власть, освіту і гроші, то він уже не є пролєтарем. Це сильніше від усіх кпин світа, коли н. пр. такий Крассін, що по смерті полишив своїй жінці щось з 200 міліонів франків, має уходити за „пролєтаря“, а нещасні попи, яких більшовики зробили жебраками, мають уходити за „буржуїв“.

„Пролєтарське царство“ — це абсурд. Коли пролєтарі осягнули царство, то вони вже перестали бути „пролєтарами“, а стали панами, й всі їхні вчорашні обвинення панів-буржуїв треба би звернути проти них самих.

Тому сирійський Мордехай також цю квестію мудріше розвязав. (Не даром Сирій дає більше світла своїй землі, як наше сонце своїй!) Коли між тамошніми більшовиками виринула суперечка, чи має бути: „Пролєтарі... єднайтеся“, чи може: „Мужчини... єднайтеся“, він, наче мудрий рабін, вирішив: „мужчини“.

— Пролєтар (так арґументував сирійський Мордехай) — це ховзьке й небезпечне поняття. Нині воно—наш союзник, завтра, якщо здобудемо власть, стане нашим ворогом. А „мужчина“ — це поняття з твердими границями, які йому сама природа дає. Зрештою будьмо справедливі й обережні, не копаймо ями самі під собою. Авжеж не пролєтарі є творцями нашої месійної ідео-

льоґії, але буржуї, і не пролєтарі мають володіти в нашому майбутньому царстві, але свідомі „мужчини“, а тих назбираємо тільки між буржуями (бо, бачите, пролєтар це бідне сотворіння, яке й само собі не вміє і не може помогти, а де йому до того, щоб іншим помагало?!). Щоби нищити зжіночілих буржуїв, на це не треба ніякого нового поняття. Їх обіймемо простонародним поняттям „баба“ — і смерть їм!

*

Таким робом ідеольоґія сирійських більшовиків чудесно прочищувалась, у подробицях специфікувалась.

Ще тільки деякі (дуже нечисленні) тамошні більшовики не мали ясного поняття про те: що буде з майбутністю людського роду, коли жіночий пол переведеться — а ще до того революційно?!

Всезнаючий і непомильний сирійський Мордехай тільки всміхнувся, махнув рукою (щоби люди успокоїлися) і як стій подав три рішаючі арґументи:

1. Якщо людський рід має бути такий нездалий, як досі, то його взагалі не треба. Теза й антитеза без синтези взаїмно зелімінуються.

2. Авжеж більшовицькі вчені посіли всю правду буттяжиття, тож для них буде жартом видумати фабричного „homunculus-a“. І будуть фабрики продукувати тільки найкращий і найліпший тип мужчин (-людей) тай математично точно, скільки буде потреба в кожному часі.

3. Зрештою еволюція в природі не дасть себе заскочити. Коли первісне море на многих місцях висохло, чиж природа еволюційно не витворила з риб повзунів, а де далі й птиці та чотироножні звірята? Отже, коли ми нашою революцією проти жіночого пола поставимо природу в конечну потребу розмножувати людський рід іншим способом, ніж дотепер, то чи природа не стане еволюціонувати?

Миж будуємо новий світ! Хтож іще сумнівається в силу тих наукових арґументів?

Не тільки, що між сирійськими більшовиками не знайшовся ніодин скептик, але всі загуділи: Славно! Славно!... Новий світ!

*

І вийшли більшовики на вулицю з червоними прапорами та зі своїми транспарентами, щоби дати світові знати про себе, щоби демонструвати.

З часом вони, наче ті дикі гриби, розсіялись по всіх державах сирійської землі. Спершу тут і там жахалися їх, як трійливого гаддя, але мало-помалу і парляменти й династії і ґрафи й ґрафині (навіть вони!) стали на них глядіти, як на малюнок у якому одні з панів находили свою воплочену нехіть, а другі свою примху. Тай були ж сирійські більшовики наче та райська гадина, що так сердечно заступалася за бідними людьми, яким так багато приходилось терпіти від „заздрісного“ Творця... Вони просто грішили святістю, справедливістю та гуманністю, критикуючи розтратність ріжних ґрафинь і заступаючися за бідними (правдивими) пролєтарями...

Хтож був би повірив, що вони „на серіо“ беруть свої, будь-що-будь чудернацькі, партійні кличі: „Вся власть мужчинам“! „Смерть усьому жіноцтву!“ „До пекла зі всіми святими“!... Тільки коли, від часу до часу, рознеслася вістка, що цю і ту ґрафиню чи капіталістку більшовики замордували, щоби „грабити награблене“, по нервах сирійських наших братів пішов такий мороз, який іде від гуку далеких воєнних гармат...

Тай і знов усе забувалось, а властиво буденніло, бо, бачите, буденність це для людських душ така страшна, обезброююча, сила, як для заліза ржа: з часом кожне залізо ржа зїдає...

Ех, якби були наші сирійські браття знали, як їх будуть більшовики мордувати (до десятого ступня посвоячення — за одного „контрреволюціонера“) — якби були знали, то не були б „світової війни“ зачинали, але раду радили, як голову стяти новій гидрі, що опутала цілий світ...

А між тим поети сирійських більшовиків оспівували майбутній більшовицький рай:

Ніхто нічого не робить, бо не треба (від чогож машини й фабрики?!)... Гріха між людьми ніякого, бо всяке джерело гріхів замулене...

Всі ситі вибраними овочами найвищої культури; всі зодягнені, як Соломон у своїй славі, ба, навіть як пільна лелія... В нових суспільних, райських, відносинах витворилася нова людина — райська. Словом: коли рай, то рай!

Тільки ще було квестією: коли більшовики захоплять власть у свої руки, щоби здійснити цей рай...?

* * *

Ніякий блазень на цілій сирійській кулі земській (про мудрців нема що й говорити) не був би повірив у те, чим скінчиться

„світова війна“ (й там вона була). Десять (чи скільки там) міліонів людей (і не хотячи й не думаючи) згинуло на те, щоби більшовики могли засісти на царському престолі... Яка пекольна іронія! Але з-заду видно, що історія любується в таких іроніях. Чиж не була це смішна іронія, що вояки на війні, в ровах, де вбивали людей, як воші, самі гинули від вошей?! Воші були сильніші від вояків з ґверами, бомбами й гарматами!

Не стану вам подрібно оповідати, як сирійські більшовики захопили власть у одній з найбільших держав на землі Сирія. Виж знаєте, яким робом наші більшовики опинилися „в царях“. А на волос так само пішло більшовикам, що вісім майже девять років світла далеко від нас.

Більшовики незрівнані майстри в психольоґії гріха — в тій психольоґії, яка сильна крикливими, беззаконними обітницями: все твоє (ах, те „ewig meine“!), „граби награбоване“, зараз, тепер, тут, гляди... завтра рай!... Останній бій!

Всетаки не всюди більшовикам повезло; але був і такий нарід, що власне проживав свій „парубоцький вік“, коли вдача найбільше податлива для психольоґії гріха. І впав той великий нарід у сільця більшовицьких обітниць, а більшовики вилізли йому на спину. Може здивуєтеся: А деж була інтеліґенція того народу?... Та не забувайте, що всяка інтеліґенція є дитиною свого народу й учащає в його вдачі та в його „віці“.

Рішаюче було й те, що власне більшовики „горіли“ великими, активними надіями, а інші їх співгорожани „спали“. Велика, активна надія — це сила наче вогонь, чи вона татарська, чи жидівська, чи більшовицька, чи чортівська...

Зрештою, хто з людей розбере всі чинники того, що діється? Коли всі людські чинники вже готові, завжди ще є якийсь несхопимий чинник „згори“, який рішає: чи діло вдасться, чи не вдасться... Це той чинник, що рішає: хто виграє на льотерії.

Як з-заду глядіти на історію, то годі не набрати переконання, що все мало „свій час“, як от ріжні квіти мають ріжний „свій час“, коли їм цвісти: одні цвітуть на весні, другі в літі, треті аж в осені...

Так і на нашій землі прийшов той час, що низи суспільности мали піднестися — і піднеслися на цілому світі, а верхи повсувалися... Давніше, бувало, дівчина зі села прийшла до міста на службу і залишилася „дівчиною зі села“ через ввесь час. А тепер... вчора „дівки“, нині вже „панії“ — всі, як одна: в капелюсі, в бі-

лих рукавичках, в короткій спідничинці, навіть із обтятим волоссям...

Наче комар коло вуха, бренить якась „темна“ думка, що ми мабуть уже десь коло „кінця“ ходимо. Якіж низи ще підоймуться в майбутності? Хіба тільки болото, щоби нас усіх засипати...

* * *

А коли сирійський Лєнін став командантом десятьох міліонів штиків і гармат і танків і аеропляннів, проголосив світові:

— Тепер прийшла пора улаштувати завітне „мужеське царство“!.. Смерть усім жінкам!

Ой, Господи! Вже всякі кораблі з людьми топилися, але щоби 140 міліонів людей спакувати на один корабель і топити їх рік-два-пять-десять-дванадцять..., такого ще в історії не було!

Вскорі зорієнтувалися й самі більшовицькі „матрози“, що вони й самі можуть потопитися, якщо поступатимуть вірно по своїх наукових і непомильних плянах.

Дійсна людська природа й божевільна фантазія сирійських більшовиків стали ломитися на всіх лініях. Життя сильніше, бо життя; а фантазія більшовиків сильніша, бо вони засіли на „кріслі влади“, з котрого вистарчить вимовити слово, щоби сто тисяч нещасних підданих набити на паль, або злупити з них скіру... З того крісла більшовики свою фантазію встромлювали в життя наче ніж у живе тіло. І виглядала ця боротьба з природою так, як коли возьметься в запаси двох рівно сильних змагунів, тай носяться сюди й туди, а обом з уст кровава піна тече... То більшовики поступаються взад, бо життя не дає, то знов вперід, бо фантазія тягне. Зикзаками, зикзаками до цілі...

Легко собі уявити, яке скажене пекло розпутали більшовицькі кличі на кожному клаптику їхнього великого царства на сирійській землі. Старий розбишака замордував десять жінок, наче б це були мухи, а одинадцяту собі взяв, бо сподобалася. При тім замордував він ще й пятьох мужчин, бо боронили своїх жінок, матерей, доньок...

І змушені були більшовики видати закон:

Жінок не вільно вбивати самовільно; тільки держава має те право. Ну, й відітхнули жінки та всі чесні люди в сирійській землі.

Але більшовики небавом видали другий закон:

З жінками треба так обходитися, щоби зі світу зійшли.

Третій закон:

Не вільно женитися.

Четвертий:

Не вільно замужним родити дівчат.

Пятий:

Старі, обридливі баби, каліки (тощо) треба відсилати до музею, щоби молодь зогидила собі жіночий пол.

Шестий закон:

Новонароджені дівчата треба топити.

Семий:

Самовільно топити новонароджених дівчат не вільно; це мають робити лікарі.

Осьмий:

Всі жінки мають носити мужеську одежу.

Девятий:

Жінкам не вільно носити мужеської одежі.

Десятий:

Жіночі йменння для погорди треба писати малою буквою — анна, марія і т. д.

Одинадцятий:

Новонародженим дівчатам треба надавати згірдні йменння, як „телиця", „коза", „свиня", „сука"...

Дванадцятий закон:

За жінку треба платити 100-кратній податок; за дочку 50-кратній.

І таке без кінця і міри.

З великим шумом сирійські більшовики називали свою відворотну методу „неп", (мабуть значить: „непосильно"), а офензивну методу „не-неп", обіцюючи собі, що їх „неп" доведе до цілі, то знов, що цього „не-неп" докаже. Однак нішо з того не виходило, крім кровавої піни з уст усіх їх „ораєних" підданих. „Новий чоловік" не являється, а старий стає щораз гіршим.

В останнє видумали сирійські більшовики славетну „пятирічку" (до пятьох років не буде ні одної жінки в „мужеському царстві"), та вона була щойно трилітня, а вже нову „пятирічку" задумували. Кровава піна на устах без кінця...

*

З часом зрозуміли будівники сирійського раю, що їхній рай дамагається куди ширшого перевороту, ніж це стояло в їхньому науковому й непомильному пляні. Треба вигубити всі жінки — це за мало! Ще треба вистріляти всі самиці в домашній худобі та в дробі, бо злий приклад дають. І видали такий закон.

Та небавом появився новий закон:

З кожної домашньої тварини треба залишити по одній самиці (якщо б хто більше залишив, то кара смерти), щоби рід не вигинув; одначе їх треба держати в замкнених коморах.

Команданти сирійських більшовиків бачили ще дальше: З „мужеського царства" нічого не буде, якщо воно не обійме цілої земської кулі. Ми тут жінки вигублюємо, а там вони множаться... Китайський мур не поможе, бо... аеропляни.

Та як їм було братись до війни зі світом, коли в них лютувала домашня війна, відколи вони настали, в кожному селі, в кожній родині?!... І щоби показувати свою революційну силу, нищили сирійські більшовики тих, від котрих були сильніші — в себе вдома: „Давай тут контрревоцюціонерів!" Усі тюрми повні, як ще не були від початку світа. А Сибір, а Соловки... стали пострахом для цілої сирійської земської кулі.

Де далі, тим лютіше наступають сирійські більшовики на церкву і реліґію, щоби показати життєву (творчу) силу своєї віри в „новий світ": ось, мовляв, старий світ зі своїм Богом гине, а наш, новий світ настає... Жінок вони не вигубили й не вигублять (це вони вже й самі добре бачуть). Тому вони свою захитану віру відбудовують руйнуванням старої, утвердженої віри.

Це — й тільки це — дає їм „право" ще й нині верещати на цілий світ:

Ми в світ революцію понесемо! Ми рай на штиках!

І буде... цілий світ одно благословенне „мужеське царство"!

— — — — — — — — — —

А від нагоди до нагоди бундючно-сирваткуваті сирійські більшовики простягають жебрацьку руку до „пережитого" світу, що його хочуть завалити:

— Якби ви нам так... трохи грошиків... на нашу пятирічку... бігме віддамо!

І так революція в них горить до нинішнього дня.

Революція — цеж буря! Ну, знаєте, буря це часом потрібна зміна в атмосфері, але буря, що лютує в продовж тринадцяти років!... Тут дійсно справджується казка про чародія, що розпутав бісів, та не міг їх знов запутати...

* * *

На селі. Прийшов сусід до сусіда. Сиділи, не говорили, вже й не зітхали. Болотнисте отупіння — по тринадцятьлітньому кисненні в вонючій гразюці життя, що розкладається.

Аж ось проговорив господар:

— Колись був я господар, рахувати, людина. А тепер гірше підстріленого звіряти, що втікає перед ловцями. Жінку мені вбили, бо ставлялася до них; дочку збещестили, зійшла з розуму...

Нема що раз до рота взяти: останню мою коровицю злодій Мошко, комісар, застрілив тай сам зїв. Курки хлопчиська вибили... Гинь, чоловіче! .. Вони... та рай?... Як широке те їх царство — — усе одна ятка: хто ще не впав від ножа, того ніж чекає! Гаспиди прокляті! Ще й душу виривають з людини та в болоті топлять!

— Сусіде, а я — ні то старої зі світу звести, бо гріх, ні відки податку за неї заплатити!... Кримінал — не життя!...

Ех, якби так відси десь вихопитися, хоч за море на жебри!.. Бодай віддихав би сміло!

— — — — — — — — — —

А я, що вам оповідаю про те божевільне „мужеське царство" на землі Сирія, гадаю собі: Скільки мук мусить людство витерпіти, щоби поконати нерозум „наукою" опянілого розуму!

„Горе від ума"!

Терпіли й терплять від цього більшовицького розуму-нерозуму не тільки їх піддані, але ген усі мешканці сирійської землі. Огонь у сусіда — пострах і печаль для сусідів. Бувало часами й так, що сирійські народи неначе наслідували вивірку, яка, коли з дерева побачить гадюку під деревом, з перестраху й дурного дива бігає по стовбурі вділ і вгору, щораз ближче, щораз ближче до гадюки, що її переслідує своїми сталевими очима, аж опиниться в її пащі...

* * *

Пізнім вечором, коли на сирійській землі по темних просторах перемовляються „радія", буває, ніжні, наче ангельські, голоси і співи середньовічного, релігійного концерту перериває далекий, придушений, хриплий голос:

Пронаґанда... Світова революція... Ми на штиках рай...

Ангельські ґолоси співають:

„Ангели на небесіх..."

А хрипливий, далекий голос перериває:

Хлібозаготівля... Пропаґанда... Пятирічка... Пропаґанда... Хуліґани... Безбожники... Комсомол... Чека...

Мордехай... Мордехая... Мордехаєві... Спец... Пропаґанда... Ми світовий пожар... Хай живе...

А чорти (вони у всесвіті мають свої леговища, як крокодилі на землі) переловлюють ці радієві небесні й пекольні конфлікти, й регочуться, регочуться, як ще не реготалися від початку світа:

Ха-ха-ха-ха... А то раз нам удалось!

З ТВОРЧОСТИ МОЛОДИХ.

Калина Дубравська.

ПАНАХИДА.

(Фраґмент).

У церкві стиск. Спітнілі чола, зашарілі лиця. Тісно, один біля ондного стоїть товпа... З проповідниці громом падуть слова сміливі... рвучкі. Рука вказує на замаєну посеред церкви могилу.

— „Ті, що здається ще так недавно були з нами, наші брати наші сини, підпора немішної старости — поклали своє молоде, буйне життя за Справу!“

— Не чую дальших слів, бо біля мене зривається чиєсь пристрасне хлипаннє. Це старенька бабуся притулилася до стіни в риданні.

А слова падуть — падуть, та я вже не слухаю патосної мови промовця. Зі старечих, померклих очей бабусі, пливуть вимовніші від усякого слова — сльози...

Задивилася я в добряче, втомлене обличчя, й забулася на хвилину. Негайно сіпнув мене хтось за плече. Це товаришка Маруся, що на цей день грає ролю мойого опікуна. Я в перше в незнаному місті, а вона мій поводир.

— „Ходи! Заждемо в кутку, поки люди вийдуть і вернемо оглянути могилу“.

...Розколисаною, повільною рікою котиляся товпа до дверей. На деяких обличчях задума, смуток, на інших вже й заник усякий слід панахиди... З надвору долітали веселі вигуки дівчат, та плач малої дитини.

— Ми переждали хвилину й завернули до могили... Висока вся в смеречині й квітах, маєстатично, гордо, піднімала вона березовий хрест, прикрашений густо вишиваними рушниками.

Я назвалаб її пишною.

Так! Вона пишалася своїм багацтвом, — зовнішним убором: гордим хрестом у рушниках, зеленими боками й майстерно плетеними вінцями та рядами чудових, розцвілих вазонів... хоч скривала тільки холодну, камяну долівку.

— —

...І нагадалися мені похилі могилки з запалими в землю боками, що розсіяні на пригорбі за вбогим селом, тулилися до себе розгойдачими в вітрі хрестами.

Вони теж могили, таких же синів, що поклали молоде життя за Справу.

Тільки ніхто не говорить над ними патосних, зворушливих промов, ані не вкриває їх пахущими, годованими в покоях квітками. Цілим їх багацтвом — червені, пільні маки й дрібна птичка, що в одинокім зеленім кущику, співає свої ранні молитви за цих, що стали гордістю маленьких, сірих могилок, та сплять глибоко під похилими, березовими хрестами...

Б. І. Антонич.

Людина.

Ніч темна, оливяна, зимна, люта, чорна,
лиш вітер обертає хмар важенні жорна.

Лиш срібна смерть іде в садиби на жнива
й кугикає кугач, лулукає сова.

Мов кінь в розгоні вихор перед прямом брами
стає й скрегочуть ланцюги й дубові трами

Лиш рвучий подув торгає похмурий тінь,
що сволокам втекти не хоче в далечінь.

Як сяйво місяця з-за хмари піднеслось,
бач: перед брамою стоїть самітний хтось.

„Незнаний приятелю мій, навіщо ждеш,
задивлений в покрівлю хмурих, сивих веж?

Навіщо неспокійний зір підносиш зчаста?“
„Я жду, бо замкнене за брамою є щастя.“

„Як довго, гей як довго, сірий друже, ждеш?
Чи день, чи два, чи три, чи може тиждень теж?“

„Не тямлю вже, як довго, від безвічних літ,
вже від коли колишеться на осі світ.“

„Скажи твоє імення брате мій, що ждеш
так довго, довго, довго, цілий вік безмеж,

що навіть згорбилась тобі з утоми спина,
скажи твоє імя!“ — „Моє імя: лидина.“

Вяч. Миропільський.

Поет-громадянин

В. М. Лащенко. **На ріках Вавилонських.** Збірник поезій. Прага (рік видання не зазначений). Стор. 64.

Автор, професор вищої сільсько-господарчої школи, заслужений український громадянин, щирий український патріот від дитячих літ, не є „фаховим“ поетом. Поезія для нього — так само, як для Б. Грінченка й цілого ряду визначних діячів, це хвиля розради й „робітницький відпочинок“. А в тім, як і Грінченко, створив Автор чимало прекрасних поезій, які не блищуть може „досконалістю“ модерних поетичних форм, зате відзначаються глибоким і щирим почуттям, гарячим патріотизмом, високою моральністю й ідеалізмом, чистою українською (наддніпрянською) мовою й — у більшості поезій — добрим „клясичним“ віршем, без усяких модерністичних витівок. Читачі „Дзвонів“ мали можливість перечитати в попереднім числі нашого журналу одну з більших поезій В. М. Лащенка „Лицар Михайлик“, досить характеристичну для його світогляду, його стремлінь та ідеалів. Але треба сказати, що менші, чисто ліричні поезії (особливо лірично-патріотичні) більше вдаються Авторові, ніж такі ліро-епічні твори, як „Лицар Михайлик“. Аматорів модерної поезії, мабуть, не задовольнить поетична форма Лащенка, котрий, здається, свідомо старається писати в дусі й формі старої української (перед — тичинівської) лірики. Але нам особисто старі наші поети більше подобаються й без порівнання більше промовляють до серця, ніж більшість сучасних наслідувачів модерних форм.

В збірці „На ріках Вавилонських“ помістив Автор кількадесят своїх поезій, написаних на еміграції. Переважають серед них поезії на громадянські мотиви. Для характеристики цих поезій наведемо отсей вірш (до котрого, як мотто, взяв Автор 11-ий вірш VII. розділу Кн. пророка Єремії):

Народові.

Той храм, що сам ти будував
во ймення правди і свободи,
в крові втопив ти, зруйнував,
сліпий, задурений народе!

На глум і радість ворогам,
в старім ярмі пітьми й пороків
вклонився ти чужим богам,
замордував своїх пророків...

Між злих поставивши й Того,
Хто вчив тебе, тобі був братом,
ти в божевіллі, перед катом
гукав: „роспни, роспни його!“

І сильні й добрі йшли на смерть...
Ти їх тіла топтав ногами...

Мов звір, упившись крови вщерть,
тепер мовчиш під батогами...

То ж муки каяття пізнай!
в чужім ярмі томися й далі!
Ти осквернив святий Синай,
і я розбив свої скрижалі...

О серце! пориви втиши!
Над світом ніч... І на руїні
з вогнистим попелом в душі
про вічний сон я мрію нині...

Сильне враження робить вірш „По той бік“, присвячений „бувшому другові неукраїнцеві“ (жидові чи москалеві?), особливо друга його частина, в якій гнівно запитує свого „бувшого друга“:

„чи нам дивитися з любовю
на царство тьми, де Юда сам,
щоб гандлювати вільно кровю,
грозить війною й Небесам?
Гуляє Каїн в лютий час...
є Авель в тебе, є і в нас...
якби й могил не мали внуки
в новім Египті на землі,
хто знищить пісню гніву й муки?
твій кат? чи в небі журавлі?
. . . .
Ти замінив мечами рала...
В квітках, в снопах, з зерном в долоні
мій степ їх пахощами пах...
Ти ж хтів лише маки червоні
мечем засіяти в степах!..

Скрізь ворон кряче: „Лину, лину
кропити кровію грядки!“
В китайку вбрану Україну
вже краають, крадучись вовки...
з костей, з крівавого насіння
зростуть нові кати, мечі,
і незачаті покоління
тебе згадають кленучи...

Де ж квіти щастя в нашім полі?
Мертвіють знов гаї й луги,
і знов рабів женуть... до волі
тепер твої вже батоги“...

Нам доводилося недавно (в надрукованім у „Дзвонах“ нарисі про поезію Костельника) вказувати на значну трудність писання поезій на громадські мотиви, бо такі „поезії“ дуже часто страждають реторизмом, банальністю й нерідко переходять у віршовану по формі, але прозаїчну по суті публіцистику. Але ніякого з цих закидів не можна зробити поезіям на громадські мотиви Вяч. Лащенка. Його громадські поезії є дійсно поезіями: ми знаходимо в них не банальну реторику, але поетичні образи й емоцію. Коли з цього погляду ми порівняємо громадські поезії Лащенка з поезіями трьох наших старих визначних громадських поетів — М. Страрицького, М. Грабовського й Б. Грінченка, не

кажучи вже про Дніпрову Чайку і т. п. менше визначних „громадських віршописців“, порівнання це вийде безперечно на користь В. М. Лащенка.

З другого боку, одною з найкращих рис поезій Лащенка взагалі й громадських віршів його зокрема вважаємо їх етичний напрям, яким вони так сильно відрізняються від творів Маланюка та групи споріднених з Маланюком молодих моетів, котрі в своїх „бомбастичних“ віршах закликають до ненависти, лютої пімсти і крови... Лащенко розуміє, що без крови не обійдется визволення України, що на обідраній і роспятій більшовицькими катами Україні „з костей, з крівавого насіння зростуть нові кати й мечі“... Він палає не меншим мабуть гнівом проти червоних ворогів України, але рівночасно з тим про майбутню кріваву боротьбу на українських землях він думає із жахом: Де ж квіти щастя в нашім полі?! Мертвіють знов гаї й луги“. Майбутня крівава боротьба за визволення це конечний переходовий етап, але не до нього звернені мрії Лащенка, а до того, що має наступити по тім. Він мріє,

що сонце любови всю землю зогріє,
що правда діждеться не з терну вінця...

і молиться:

„Блисни вогнем спасення
землі моїй, ...
пошли німим степам із мертвих воскресення!
хай виросте з могил людське братерство й мир!„

Він мріє про край, у якім

„наче сад, там земля зацвіла...
Кути меч там дарма,
там порожня тюрма
через те, що катів там нема.

Правда, ми воліли б знайти у поезіях сучасного поета-громадянина більше активности, більше сили. Але трудно здобутися на них на десятім році перебування на новітних „ріках Вавилонських“, чи може ліпше було б сказати, на гнилім болоті еміграції, де — замість того, щоб працювати для визволення конаючої Батьківщини — емігрантські „діячі“, кажучи словами великого поета польської еміграції, —

utraciwszy rozum w mękach długich,
plwają na siebie i żrą jedni drugich.

Не диво отже, що переважає у збірці „На ріках Вавилонських роспука, смуток, безсилий жаль... Ось ще один характеристичний для збірки вірш:

Вона.

Осіння темна ніч без краю
в степу стогнэла та гула...
В цей час єдина ти, мій раю,
мені зірницею була

Я їй сказав в сумній хатині:
„колись справдяться наші сни.
Возьми стрічки ці злотосині,
ознаку нашої весни!
Вберися в них моя надіє,
коли діждемо того дня.
— — — — — —
Прощай! вже пізно, ніч блідніє,
втомив я ворона-коня“.

Дні йшли... Знавці плели їй пута,
шпигів поставили між нас...
І рвала душу мука люта.
Та мріяв я: „наш прийде час!“
О, як я ждав! Засяє хата,
ввійде любов моя в вінці...
Був день...
Прийшла... в подружжі ката,
брудна з ростлінням на лиці.
Чи ж Ти єси на небі Боже?!
Дивлюсь, тремтю... Невжеж вона?
Співає хрипло щось негоже...
„Я вільна, вільна! Дай вина!“
„Але ж вона твоя від нині!“ —
в утіху хтось мені сказав —
„вплїла й стрічки ті злотосині,
що ти колись подарував“...

Крім поезій на громадські теми, помістив Лащенко у збірці „На ріках Вавилонських“ низку елегій та ін. ліричних віршів, серед котрих, здається, найліпші „Ніч над Дунаєм“, „На ясні зорі, на тихі води“, „Моїй неньці, що спить над морем“...

З останнього віршу наведемо отсей уривок, цікавий для характеристики світогляду поета!

Вітерець колише листя,
край вже обрію поблід...
Час нового благовістя
вже віщує мрійний схід.
Чую, чую.. Заніміли
знов прокинуться гаї, —
і червяк у цій могилі —
то метелик у маї!
Ти не вмерла, Ти заснула!
На́що вбрання гробове́?
Те, що згасло, що минуло,
Знов засяє, як нове...
Чую, мамо, — день настане,
глянеш знов на одинця......

Знаходимо також у збірці кілька перекладів з чеського, з російського, з англійського тощо.

На останніх 20 сторінках помістив Автор низку сатир і гумореск, у яких яскраво відбивається еміґрантське життя. Тут він з усією силою бичує пороки еміґрації, особливо деморалізаційну й атеїстичну „діяльність деяких лівих „провідників“ еміґрації. Найліпша й найвлучніша серед сатир Лащенка „В похід — проти „ультра-фашистів“:

„Спів їх з ленінським в акорді,
дух один і тут і там:
„Ми і Пушкіна — по морді
й жида Гайне — по зубам!
Ти — Коперник!.. На — по пиці!
Бо єси ти родом лях!
Нині гасло й загряниці:
що не наше — то репях!“

Цю сатиру Лащенка варто було б перечитати багатьом нашим компатріотам у її повному вигляді. Сатира може бути могутною зброєю. Є люди, з котрими й можна боротися лише сатирою. Лащенко вживає сатири для найшляхетніших цілей, для поборювання всяких ліво-есерівських, ультра-фашистівських і т. п. аморальних течій, для оборони здорового українського щиропатріотичного й етичного світогляду. Взагалі, поетична діяльність В. М. Лащенка безперечно корисна, а його поезії — хоч їм іноді й бракує формальної викінчености та формальної досконалости — всетаки становлять цінне придбання нашого найновішого письменства.

Др. В. Кучабський.

Українська дипльоматія і держави антанти в 1919 р.

(Продовження).

Від самих таки українців, від того, чи вони поставили б себе до розпорядимости Гетьманщині і своєю позитивною діяльністю зменшували б її недоладности, залежало, чи й сам Гетьман, загальною державною тенденцією народу до цього приневолений, був би дійсно вірний українській державній справі і чи та бюрократія підчинилася б льояльно українському державному інтересові, чи навпаки, осмілена слабістю поборюваної самимиж таки революційними українцями центральної влади, вона повела б російську реакційну політику на власну руку, а в самого Гетьмана взяли б верх над його українськими сентиментами ті властивости російщини, якими він був цілою своєю особистою минувшиною глибоко перепоєний. Теж відношення до Росії визначали в Гетьманській Державі українці самі. Якщо вони вважали б себе вже такими сильними, що не треба б їм було пактувати з Росією, тільки вони могли б приневолити її признати українську державну незалежність, то тоді вони власне й не пактували б і могли б бути певні того, що вже друге покоління тих росіян, яких вони приймали на українську державну службу, стане з етнічного боку українським. А якщо вони вважали б себе ще за слабими, щоб устоятися під напором більшовизму з одного боку, а російської реакції з другого, і якщо вони тому були б приневолені погодитися з російською контрреволюцією, щоб призвести союз

з нею, — то й навіть це все ще не було б покоренням під якийсь чужий диктат, бож вони самі визначували б, своє місце, свою ролю, своє окремішне становище в межах якоїсь федеративної Росії, і ця окремішність була б тим більша, чим одностайніше українство скупчилося б біля Гетьманщини і чим міцнішою вона стала б у наслідок того у її відношенню до російської контрреволюції. Хоч Гетьманщина проголосила вкінці федерацію з Росією, то — хоч воно було її катастрофічною помилкою, бо відносини, як на такий далекосяглий крок, ще не вияснилися були доволі — це ще далеко не означало, що від цього якась федеративна Росія дійсно повстала б. Бо може покінчилася б була боротьба проти більшовицької Москви лиш тим, що більшовизм вправді там устоявся б, але був би зневолений дати Україні спокій, як осьде тепер мусить лишати в спокою Польщу, і тоді залишилася б Україна самостійною мимо федеративної проклямації, так що не українство було б використане для відбудови Росії, тільки навпаки, російська контрреволюція причинилася б проти своєї волі до того, щоб самостійна Україна встоялася й скріпилася. На всякий випадок і в кожному відношенню рішали б отже українці чи то боротьбою, чи угодою про свою судьбу самі по власному усмотрінню — а цеж і є одинокий змисл того самоправління якогось народу, якого висловом є теж і національна державність. Але покорюючися французькому диктатови, українці тратили все, що вони зі самоправління в Гетьманській Державі мали. Була для них своя власна Гетьманщина занадто реакційна, — то тепер приневолювали їх французькі генерали до того, щоб вони стали ще реакційніші. Аджеж французи діставали право „Діректорію“ й її кабінети іменувати й скидати, як це їм подобалося б, а їхні соціяльні симпатії були цілком на боці поглядів реакційної російщини. Місцеві, консервативні українці Гетьманської Держави не завше керувалися своїми вузькими господарськими й соціяльними інтересами, тільки теж і добром їхньої батьківщини, як вони його бачили й почували. Але цього чи іншого француза міг був якийсь прогорівший, маючий на Україні свої маєтки, великий підприємець дуже легко перекупити, щоб він подиктував „Діректорії“ таку соціяльну політику, яка відшкодувала б отого великого підприємця, а хоч би від цього й ціла Україна пропала. Хай собі панує в якійсь дійсній державі хоч яка ненаситність багатих на кошт бідних, то принаймні здобуте осьтак багацтво лишається у власній країні. Але французи приневолювали „Діректорію“ видати все, що Україна з матеріяльних вартостей мала, користуванню французькими капіталістичними кліками, так що з цього мусіло б вийти зубожіння цієї країни в її цілості. В Гетьманській Державі залежало управильнення українсько-московського відношення від безпосередньої гри сил цих обидвох народів, отже теж і від власного рішення українців. Але тепер могли б диктувати французи без огляду на дійсне українсько-московське відношення сил і без огляду на власну волю українців, що має

статися з „українською зоною“ в інтересі Франції, а цей інтерес міг вимагати рівно добре беззастережного прилучення України до якоїсь будучої одностайної Росії, що й створення якоїсь такої „української“ державки, яка могла б стати для самих таки українців іще більшим нещастям, аніж її прилучення назад до Росії. Таке було положення Наддніпрянщини яко французького знаряддя, як це могли собі уявити ґенерали Berthelot i d'Anselme.

Міжтим здається, що з цією надніпрянською справою стояло при кінці лютого 1919 в дійсності трохи ліпше, ніж собі Berthelot i d'Anselme думали, але не в наслідок ваги самих наддніпрянців — аджеж тільки-що показано, яка легка була та вага, — тільки в наслідок багато більшої ваги Галичини. А власне: в змислі інтриг Berthelot-a i d'Anselme-a з Наддніпрянщиною обставав Foch у Парижі в лютім 1919 за суттєво іншим інтервенційним пляном, аніж у січні 1919. Раз відмовляла Америка кинення якихось більших власних військ—а крім інших міркувань, зроблено вже якнайнеприємніші досвіди біля Архангельська, де висаджено британські, американські й італійські війська до боротьби з більшовиками,[1]) що розлючені скити дуже добре могли бити теж і „увінчані побідою“ антантські війська, — то Foch мусів порадити собі в мілітарному відношенню якось інакше, і тому тепер уже ходило ще тільки про те, щоб Америка й Англія давали лиш гроші. А як собі порадити щодо війська, це він начеркнув перед „Радою Десятьох“ 25. лютого 1919 у тому змислі, що треба тепер утворити під французьким командуванням армію, зложену з греків, сербів, румунів, поляків, чехословаків, естонців і т. д. і кинути її в Східну Европу.[2]) При цьому не забуто теж і про „Армії Південної Росії“: 19 лютого 1919 відчитав представник французького міністерства війни, ґенерал Alby, перед Комітетом Мирової Конференції для румунських справ ноту, в якій французьке міністерство закордонних справ підносило з якнайбільшим натиском, що створену в Румунії армію ґенерала Berthelot-a як найшвидше „треба зробити готовою до вжитку і утримувати її для евентуального вжиття в Південній Росії“.[3]) Для безпосередного ж скріплення „Армії Південної Росії“ задумував Foch, як він про це повідомлював 25 лютого 1919, деташувати в Одесі три грецькі дивізії,[4]) і грецькі частини теж дійсно й появилися в Одесі, щоб місяць пізніше бути разом із усею іншою „одеською Антантою“ „скинутими в море“. Тим ліпше стояла тепер справа Foch-a в Парижі, що Wilson i Lloyd George якраз у середині лютого 1919 виїхали були, і що першою річчю, яку зробив на Паризькій Мировій Конференції від імени Англії заступник Lloyd George-a, провідник консерватистів Winston Churchill,

---

[1]) Temperley, op. cit. Том VI. ст. 311.
[2]) Baker, op. cit. Том II. ст. 25,
[3]) Baker, op. cit. Том III. ст. 212.
[4]) Baker, op. cit. Том II. ст. 23, замітка

було домагання негайної енергійної акції проти більшовиків.[1]) Використовуючи цю ситуацію, казав собі Foch заразже — 26 лютого 1919 — потвердити „Радою Десятьох“ ще й Угорщині просто руйнуючі умови румунсько-угорського перемиря, яких навмисно не подано урядови Karolyi-го до відома негайно, і в цей спосіб дістав Foch у свої руки знаменитий спосіб, щоб Wilson-а й Lloyd George-а пізніше евентуально приневолити, щоб вони до його плянів прилучилися. А саме: якщоб вони згодилися на хрестоносний похід проти більшовизму, то по дорозі в Росію армії Foch-а силоміць накинули б оті умови Угорщині, а якщо б вони на той похід не згодилися, то можна було очікувати, що повідомлення мадярів про оті умови викличе там якусь акцію розпуки, найправдоподібніше совітизацію Угорщини, і в цей спосіб англьосаксонці були б тоді зневолені доручити Foch-еви хрестоносний похід проти більшовизму, який — мовляв — ось де вдирається вже в Середущу Европу.[2])

Було вже згадано, що новий плян Foch-а мав на меті створення армії, зложеної „з греків, сербів, румунів, поляків, чехословаків, естонців і т. д.“. Отже під рубрикою „і так далі“ поміщено між іншими теж і галичан. А власне: загальні операції проти московських більшовиків розвивалися в лютім 1919 крайно нещасливо — небаром, у другій половині березня 1919, пронісся від одеських „Армій Південної Росії“ просто вже крик рятунку,[3]) а кілька днів пізніше були теж і британсько-американські війська в Північній Росії загрожені повною загладою.[4]) Міжтим виносила в тому часі, коли кожен жовнір на боці контрреволюції уявляв собою просто дорогоцінність, чиста боєва сила галицької фронтової армії проти Польщі майже 50.000 мужа і майже ще раз стільки мала ота армія в своїх етапах. Навіть під виразно кепським проводом тиснула вона поляків так твердо, що це властиво пояснити годі, що вона тоді Львова не взяла і поляків за Сян не викинула. Зі Львова проносилися ще тільки крайно розпучливі крики рятунку,[5]) але Польща просто-напросто ніяк не була в силі вдіяти проти галичан щось більше, ніж оте недостаточне, що вона діяла. Під якимсь умілим проводом — а ще до того маючи за своїх дорадників французьких старшин генерального штабу — мала б ота для більшовицьких га-

---

[1]) Baker, op. cit. Том I. ст. 240.

[2]) Так пояснює Baker, op. cit. Том II ст. 24, чому умови перемиря були подані Угорщині до відома нагло, 19. березня 1919, якраз після того, як Найвища Рада відкинула була дня 17. березня 1919 пропозиції Foch-а, дарма що „Рада Десятьох“ приняла була оті умови перемиря ще 26. лютого 1919. „Цілий матеріял цих таємних документів (Мирової Конференції, В. К.) ясно доказує, що французькі мілітарні й дипльоматичні авторітети не лиш витали цей вислід (совітизацію Угорщини, В. К.), а й навіть пособляли тому, щоб він наступив, з тих міркувань, щоб таким чином могти вимусити (на Америці й Англії, В. К.) мілітарні акції й мілітарні договори“, каже при цій нагоді Baker.

[3]) Baker, op. cit. Том III. ст. 213.

[4]) Baker, op. cit. Том II. ст. 36.

[5]) Dmowski, op. cit, ст. 351 ff, 397 f, 360 f.

сел майже недоступна армія дуже добрі дані до того, щоб у боротьбі проти більшовизму помітно відзначитися. Раз Польща була просто-напросто цілком нездібна хоч лиш галичан покорити, не говорячи вже про те, щоб маширувати на Київ і Москву, то виходив із цього простий рахунок: польсько-галицька війна звязувала чистої боєвої сили понад 20.000 поляків і майже 50.000 галичан, і звільнення тих разом 70.000 мужа для боротьби проти більшовизму уявляло б собою серед тогочасних відношень сил у Східній Европі з одного маху цілком рішаюче збільшення потуги на боці контрреволюції. Може ніколи передтим і ніколи вже пізніше не висіла отже доля московського більшовизму на такому тонкому волоску, як тоді на питанню, чи вдасться польсько-західноукраїнську війну за Східну Ґаличину замирити чи ні! Тому вже в січні 1919 вислано з Парижа в Польщу мілітарну місію під проводом французького ґенерала Berthélemy, щоб вона польсько-західноукраїнський спір пізнала й залагодила.[1]) Висліди ж цього досліду мусіли бути — видко — для галичан багато сприятливіші, ніж досвіди ґенералів Berthelot-a і d'Anselme-a з наддніпрянцями, бо на те, що ці обидва вперто відкидали — на признання української державної суверенности — ґенерал Berthélemy дав галичанам, без сумніву в порозумінню з Foch-ем, ясно й отверто вигляди. А саме: в змислі нових плянів Foch-a запропонувала місія Berthélemy у Львові дня 28 лютого 1919 польсько-українське перемирря і накликала галичан, щоб вони з усією своєю потугою рушили проти більшовиків. Хоч яке дошкульне, ба руйнуюче було те перемиря для галичан, то воно уявляло собою одиноку нагоду, яку українці взагалі мали за ввесь час Мирової Конференції, заснувати якусь українську державу, спіраючися на Антанту, себто на Францію. На підставі цього перемиря галичани повинні були вправді відступити Польщі не лиш крайно ними загрожений Львів, але ще й міцно ними в своїх руках триману нафтяну область, себто половину цілої їхньої східно-галицької країни, але за це обіцював їм Berthélemy признання української держави Антантою і він навіть до деякої міри здезаував одеську акцію Berthelot-a з „Діректорією“, заявляючи, що він має більші повновласти, ніж одеські повелителі і що він зможе постаратися, щоб переговори „Діректорії“ з Berthelot-ом закінчилися кориснішими для неї вислідами.[2])

Здається, що інтервенція Berthélemy уявляла собою рішення цілком перворядного значіння, і тому варто приглянутися їй з ріжних боків. Foch-еві пляни з лютого 1919 в їхній найчистішій формі, себто в формі виключення народів колишньої Росії і наступу проти московського більшовизму виключно зі силами „греків, сербів, румунів, поляків, чехословаків і естон-

---

[1]) Лозинський, op. cit. ст. 74—75.
[2]) Лозинський, op. cit. ст. 74—82.

ців“ означали собою, здається, політику катастроф, якої переведення могло б, бути може, призвести упадок капіталістичної Европи. Бо всі ці народи, з якими Foch готувався вмашерувати в Росію, були до тої міри внутрішно здезорганізовані, що вони майже з крайною бідою були в силі спиняти соціяльні перевороти в їхніх власних країнах. Аж тут готувався Foch їхні армії, які самі сильно терпіли від надрушеної дисціпліни й від революційного ферменту, відорвати від їхньої батьківської землі і погнати їх у середину Росії проти загнаного в остянній кут і тому з найкрайнішою енерґією розпуки борючогося ворога — проти московських більшовиків. Щож лежало б тоді блище, ніж те, що купу „греків, сербів, румунів, поляків, чехословаків і естонців“ огорнуло б посеред скитської пустелі почуття, що боротьба, в якій вони мають скровавитися на чужині, не має ніякого змислу, що вони не борються за добро їхніх батьківщин, тільки що вони є гарматнім мясом американського, англійського і французького світового капіталу? І щож лежало блище, аніж те, що вони, сумнівом про змисл боротьби знеохочені, трусливо перед повними розпуки більшовицькими скитами відступали б, при цьому до решти здезорганізувалися б і яко носії соціяльного перевороту, бунтуючися, відхлинули б назад у свої батьківщини?[1])

Інакше представляється справа, якщо рішуче зрезигновано б із відбудови давної одностайної Росії і поширено б ідею „санітарного кордону“ Clemenсau-а в напрямку на поступенне звужування простору московського більшовизму при помочі підтримки творення національних держав окраїнних народів давної Росії в змислі тої політики Гетьманської Держави, яка вперто змагала до створення тісно поміж собою союзних самостійних держав: донської й кубанської держави побіч української. Хочби Наддніпрянщина на переломі 1918/19-ого років була хоч яка здезорганізована, то всеж точка тяжести отакої політики звужування, загачування московського більшовизму греблями лежала на Украні. Отже якщо б підойму окраїнних народів — в першу чергу українців — пущено в рух, так щоб ці безпосередно в знищенню більшовизму заінтересовані народи уявляли своїми військами авангард контрреволюції,

---

[1]) І дійсно одеські антантські війська здали побережжя Чорного моря й Одесу при кінці березня 1919 в найбільшій паніці й безладдю, втікаючи перед багато меншими по числу і без ніякого порівнання гірше узброєними ватагами збільшовиченого наддніпрянського отаманчика Григоріїва. „В томуж самому часі (в лютім-березні 1919, В. К.) здавалося, що світ буде затоплений хвилею жаху й песимізму“, так представляє Baker, op. cit. Том II. ст. 21—23 тогочасний настрій духа в Европі. „На сході енерґійно ділав більшовизм і поширювався далі на захід. Здавалося, що, якщо негайно чогось не підприняти, то світ мусітиме потонути в цілковитій анархії“... „18. березня писав я в моїм дневнику: ...„Разом із цим цілий світ стоїть безпосередно перед повним упадком“... „Лиш нечисленні знають, як цілком близько вся Европа стояла в тому часі перед небезпекою, що вмотається в нову і ще жахливішу війну. Полумя панічного страху, особливо перед більшовизмом, роздувалося ще дужче мілітарними інтриґами, щоб Раду в Парижі приневолити, щоб вона розпочала мілітарну акцію“.

який брав би на себе найважчі воєнні протиудари з боку більшовиків,[1]) — то можна б сміло класти в їхніх станах навіть залоги „греків, сербів, румунів, поляків, чехословаків і естонців“ без того, щоб вони, яким ощаджено б бої на фронті, мусіли б дезорґанізуватися й „більшовичитись“. Це була, як здається, одинока дорога, по якій — якщо взагалі — „окцідентальна цивілізація“ могла була б захопити в свої руки Східну Европу, як колись перед століттями захопили були Візантійську Імперію ватаги окцідентальних хрестоносців, які повинні були помагати їй проти Ісляму. Отже, якщо б галичани приймили б твердий Berthélemy-вський мир з Польщею й помашерували б на Київ і якщо рівночасно розлився б був по части й за їхніми плечима по Східній Европі потоп „армій окцідентальної цивілізації“, як цього бажав Foch, — то тоді не тільки над бідними галичанами й наддніпрянцями, а й взагалі над усіми народами Східної Европи хай змилувався б Бог, бо — наскільки можна судити з ультімату „одеської Антанти“ — тоді „окцідентальні хрестоносці“ після евентуального вигублення московського більшовизму ледви чи Східної Европи вже зреклися б, тільки за „добродійство знищення більшовизму“ поділили б ці велитенські багаті области на свої півкольоніяльні, чи кольоніяльні „сфери інтересів“. Якщо може цієї сумної долі Московщина й Середуща Росія із-за занадто великих віддалень і занадто численної маси населення могла б уникнути, — то для легко доступної і легко покоримої України ледви чи було б яке спасіння, і тоді там затріюмфував би дух ґенералів Berthelot-ів і d'Anselme-ів. Але, якщо — як це теж і дійсно сталося — анґльосаксонські потуги поставилися б проти цілого великого пляну Foch-а і якщо цьому маршалкови в наслідок цього не вдалося б призвести отого окцідентального потопу, то було це в дуже високій мірі правдоподібне, що тоді галичани, залишені в спокою поляками і мілітарно піддержувані Францією, виключно своїми власними і наддніпрянськими військовими силами вибороли б на більшовиках якусь українську державку яко члена „санітарного кордону“ поруч із Польщею й Румунією. З такою державою вони попали б в наслідок багато більшої сили Галичини ніж її було в наддніпрянців правдоподібно в якусь менше ганебну й дошкульну залежність від Франції ніж та, яку якраз збіралася приняти „Діректорія“, і та правдоподібність іще збільшилася б, коли б галичани „Діректорію“ взагалі усунули і в союзі з поміркованими й консервативними наддніпрянцями самі створили б якийсь одностайний український уряд.

Оськтак зясовано коротко одиноку можливість поставлення якоїсь української держави в 1919-ому році з опертям на Ан-

---

[1]) Наскільки більше годилися до такого завдання зєднані українці, ніж нпр. одеські антантські війська, це доказує факт, що вони трималися без найменшої підтримки з-зовні аж по кінець 1919-ого року і в літі 1919 очистили були від більшовиків, вдаряючи зі своїх вихідних позицій над Збручем, майже ціле Правобережжя і взяли були Київ,

танту, себто на Францію, і ця можливість виходила не від ліберальної Англії з її приманчивими гаслами про „право на самовизначення“, як це галичанам здавалося, тільки від французької військової партії, як це цілком слушно бачили і Симон Петлюра і наддніпрянці.

Міжтим ота можливість пройшла мимо українців так швидко, як вона перед ними зявилася. Галичани не приняли пропозицій Berthelemy, тільки завзялися на продовжування війни з Польщею уповаючи на те, що ліберальна Англія вимусить на Польщі якийсь для них справедливіший мир. Теж і „Діректорія“ відмовилася виконати вимогу уступлення Симона Петлюри і П. Андрієвського, але поки одеські французи рішилися від цього свого домагання може відступити, потерпіла „Діректорія“ в березні 1919, як тоді здавалося, остаточну катастрофу: французькі умови були такі обурюючі, що війська „Діректорії“ — теж і „Січові Стрільці“ — були близькі до того, щоб проклямувати владу совітів, і 9. квітня 1919 прийшов знову до керми соціялістичний кабінет Бориса Мартоса; але що найважніше, більшовицький наступ посувався скрізь побідно вперед, а підпринята правими партіями 29. квітня 1919 спроба повалити Симона Петлюру припечатала оту катастрофу фронтів, так що в решті решт „Українська Народня Республіка“ могла, тай то лише з великою бідою, встоятися тільки в одному, чи двох повітах Середущої Волині[1]). Foch-еві пляни тимчасом у Парижі ще раз відкинуто, так що це унеможливило скріплення одеських „Армій Південної Росії“ причаленням нових військ. У наслідок цього одеський пункт опори став не до вдержання і його здали 3. квітня 1919 більшовикам[2]).

Отже українці втратили в наслідок усіх цих обставин майже з одного маху всяку вартість для французької військової партії, і тепер відступив теж і Foch на позицію Clemenceau, себто на політику „санітарного кордону“ і дефензиви в відношенню до більшовизму. Foch знову носився тепер з новим, уже третим, пляном. Як передтим признання національно-державних змагань України було більше чи менше виразно пізнаваною центральною віссю лютневих плянів Foch-a, так тепер — у березні 1919 — звернулося ціле завзяття Foch-a на беззастережне знищення галичан, які наче камінь на дорозі на заваді стояли і своєю війною проти Польщі надзвичайно комплікували положення в Східній Европі та його прозорість затемнювали, перешкоджуючи ясному поділови Східної Европи на революційні і на контрреволюційний табор. Саме в тому часі закінчено у Франції організацію зложеної з шести польських дивізій армії генерала Haller-a, і на цю воєнним узброєнням багато вивінувану армію з французькими старшинами генерального штабу покладав тепер свої надії Foch. Невтомно виступав він від тепер пе-

---

[1]) Христюк, op. cit. Том IV. ст. 91—128.

[2]) Марголинъ, op. cit. ст. 124, Baker op. cit. Том II. ст. 25, Том III. ст. 213.

ред „Найвищою Радою“ Мирової Конференції зі своїм домаганням кинути Галлєрівську армію негайно в Польщу на відсіч Львовови. 17. березня 1919 радив він післати ці війська через Відень. Але „Найвища Рада“ не дала йому на це повновластей, — перемогло англійське становище про призведення польсько-українського перемиря[1]). Англійці відтягали розвязку питання про транспорт армії Галлєра, вони знали, що маючи таку велику масу війська, польські „апетити“ зробляться просто-на-просто непокоримими.

Тепер рішив Foch „Найвищу Раду“ приневолити, щоб вона згодилася на здобуття Західної України армією Галлєра. А саме: він казав 19. березня 1919 передати в Будапешті згадані вже умови румунсько-угорського перемиря, і в відповідь на це уряд Karolyi-я уступив і до влади прийшов Bela Kun на чолі Совітської Угорщини[2]). Ледви що 21. березня 1919 „Найвища Рада“ остаточно відкинула Foch-евий плян про вжиття Галлєрівської армії під Львовом[3]), а уже 27. березня Foch відновив свої настирливі вимоги щодо аліянтської інтервенції, покликуючися на те, що на Угорщині вибух більшовизм, і він домагався від „Найвищої Ради“ зорганізування війська, зложеного з французів, бритийців, американців, греків, сербів і румунів, війська, котре простягнулося б від Одеси навколо Угорщини, заняло б Відень і роздавило б угорський більшовизм, щоб у Будапешті зєднатися і відтіль „замкнути львівський вилім“, себто Західну Україну розторощити і без решти зі світу збавити[4]). Теж цим разом „Найвища Рада“ Foch-еви відмовила[5]), але він і на далі остав незрушно при тому, що Західну Україну конче треба знищити, і цю думку він пізніше таки справді й здійснив, після того, як Галлєрівську армію перетранспортовано в травні 1919 через Німеччину в Польщу. Отже все, що з великих, світом потрясаючих плянів Foch-а в решті решт остало, це було сконцентрування страшного удару, який повинен був завести „окцідентальну цивілізацію“ аж до Волги, на малесенький галицький крайок у двіста кільометрів довжини і двіста кільометрів ширини: як голодний лев не цурається навіть і миші, так звалив величавий маршалок свій могутній гнів на купку нещастя, якою була Галичина посеред змагань світових потуг.

Поки галицькі висланники зявилися в Парижі, щоб добродіям людськости, що мали дарувати їй вічний мир, зясувати скромні побажання їхнього крайка, була отже доля цього крайка вже припечатана, хоч вони цього не знали. У французьких міркуваннях — і в Clemencau-а і в Foch-а — переміг був уже цілком Дмовський: Франція хотіла, щоб Польща здобула цілу Галичину, і вона піддержувала Польщу, щоб це сталося

---

[1]) Baker, op. cit. Том II. ст. 22, Том III ст. 213.
[2]) Baker, op. cit. Том II. ст. 23—24, Том III. ст. 213
[3]) Baker, op. cit. Том II, ст. 22.
[4]) Baker, op. cit. Том III. ст. 213.
[5]) Baker, op. cit. Том II. ст. 43.

„via facti“, так що ліберальній Англії не оставало в виду завзяття Франції, з яким вона прикривала Польщу, нічого, як тільки протестувати проти „доконаних фактів“, не щоб отими протестами вирвати Галичину з пащі французько-польського льва, а щоб так сказати б збільшити щорічний торговельний оборот Англії з Орієнтом на кілька корабельних ладунків.

Але найбільш гідним пожалування виявився в галицькій справі — як зрештою теж і у всіх інших — у Парижі властивий пророк „права народів на самовизначення“, Wilson, в якого віруючи, галичани взагалі шукали справедливости в Парижі. Коли б його ніколи не було, то галичани може зважилися б були на дійсно розпучливу боротьбу, щоб уникнути заглади, і тоді вони може перед різунами карти Европи встоялися б. Отже підчас того, як довіря до Wilson-а їх параліжувало, Wilson не був нічим, як тільки куклою в руках так вороже до галичан настроєного експерта як Lord, а цей знову не був нічим, як тільки куклою в руці Дмовського, і так Wilson, який щодо німецьких областей тримав, хоч і дуже хитаючись і особливо в пізнішій фазі Мирової Конференції дуже непевно, з Lloyd George-ом проти Польщі[1]), стояв у „східногалицькому питанню“ незрушно на боці Польщі й Франції проти галичан, яким він в найліпшім разі дав би якусь автономію в межах польської держави[2]). Щодо Наддніпрянщини, то з українською справою стояло в американців ще гірше. „Розмова з Lansing-ом зробила на нас потрясаюче враження“, розказує один із наддніпрянських представників у Парижі Арнольд Марголін про своє побачення з цим американським державним секретарем 30. червня 1919[3]). „Lansing виявив абсолютне незнання положення (в Східній Европі, В. К.) і цілком сліпу віру в Колчака й Денікіна. Він категорично настоював на тому, щоб український уряд признав своєю найвижчою державною владою і вождом усіх протибільшовицьких армій Колчака. Коли була мова про принципи Wilson-а, яких примінення щодо народів колишньої Австро-Угорщини було з гори рішене, заявив Lansing, що він знає тільки одностайний російський народ і що одинокою дорогою до відбудови Росії є федерація на взір Сполучених Держав“, Дійсно! — одинокою дорогою до відбудови Росії була федерація

---

[1]) Temperley, op. cit. Том VI. ст. 238.

[2]) Пор. Dmowski, op. cit. ст. 342, 362, 383. „Як була мова про мандати Союза Народів над безпанськими областями“, розказує Dmowski, op. cit. ст. 371, „замітив Wilson, що при цьому могло б розходитися не тільки про колишні німецькі кольонії, але й що могла б виявитися необхідність надати поодиноким державам мандати на деякі области Росії, яких населення не хоче належати до Росії, але не є досить дозріле, щоб управляти само собою. Не пригадую собі, чи він виразно назвав литовців і українців, але стільки я собі запамятав, що він мав їх на думці“. (Пор. теж Temperley, op. cit. Том VI. ст. 238).

[3]) Цю візиту зробив Марголин разом із галичанином Д-ром Теофілем Окуневським і висланником „Українського Народнього Комітету“ в Америці Д-ром Кирилом Біликом. (Марголинъ, op. cit. ст. 161, Лозинський, op. cit. ст. 117—118).

— але більшовицької Росії! Міжтим, що обходило в грунті річи американців, чи дійсно воскресне якась Росія? Те, що вони знали, було, що Америка й Японія фінансували підприємство Колчака і що на випадок його невдачі не буде можна відшкодувати себе концесіями на Сибірі, цілком таксамо, як Англія субвенціонувала Денікіна і його наддніпрянцям захвалювала, щоб за його плечима захопити принаймні нафтяну область у Баку, і як Франція попирала Польщу і манила українців на цей бік, щоб Німеччину відрізати від світа, — усе на кошт тих народів колишньої Росії, яких скровавлення в 1914—1915-ому році взагалі уможливило побіду західних держав.

„Італійці", розказує англійський історик[1]), „не мали ніякого особлившого інтересу чи певних переконань щодо границь (Польщі, В. К.) з Німеччиною. Вони підтримували поляків у Тешині проти Чехів і в Східній Галичині проти русинів. А щодо колишньої російської области, то вони міцно почувалися до зобовязань, які принято на підставі союзу з Росією (підчас великої війни, В. К.) і стояли твердо на тому, що було бажано дати Польщі ту етнографічну границю, яка була їм признана урядом Керенського, а рівночасно було небажано, щоб іти далі в рішеннях про ті области, щодо яких були заінтересовані росіяни".

„Японці", продовжує отой англійський історик, „не були заінтересовані прямо в польській справі, як її розвязувано на Мировій Конференції. Бо про границю (Польщі, В. К.) з Росією, щодо якої вони почували себе більше безпосередно заінтересованими, не переговорювано остаточно". Як здавалося цілком байдуже прислухувалися — розказує американський історик Baker — ці річеві азіяти до теоретичних дискусій між Wilson-ом, Lloyd George-ом і Clémenceau-м, читали уважно формулування артикулів мирових договорів про заморські питання, які торкалися їх безпосередно, тоді нагло оживали і зголошувалися до слова з малесенькими поправками тексту, в яких змінена складня або знюансування якогось слова ясно й виразно

[1]) Temperley, op. cit. Том VI. ст. 238—239. Замітити тут слід, що Італія була на Паризькій Мировій Конференції другорядною державою, стоючи вправді в справах, які її безпосередно торкалися, в опозиції до Франції, але не маючи абсолютно ніякої власної програми упорядкування Европи в її цілості. Коли б існувала яка добра українська дипльоматія в Римі, то вона цією опозиційною до Франції італійською безпрограмністю без сумніву могла була б для української справи покористуватися, зясовуючи нпр. що ослаблення Польщі відданням Східної Галичини українцям означає собою ослаблення французької позиції на европейському континенті. Така дипльоматія — коли б її українці мали — могла б нпр. добитися створення якоїсь української армії з полонених в Італії українців. Чи така армія змогла була б пізнише попасти на Україну — як ось Галлерівська з Франції в Польщу — це інше питання, залежне вже не від Італії, а від цілого дальшого розвитку гри европейських сил. Але всеж можна було б перемогти осьтак італійську невтральність в українській справі. Існують ще ніким не використані матеріяли про тогочасні українсько-італійські взаємини, і ці матеріяли обовязково повинен би якийсь український дослідник зібрати, опублікувати й обробити.

давали їм на письмі їхню користь і одним почерком пера перекреслювали многогодинні тиради Wilson-а, який навіть не завважував, що діється, — щоб знову заспокоїтися. Над Тихим Океаном не було Укра ні нічого шукати.

З усіх інших антантських народів уважали одні тільки чехи доцільним підтримувати вимогу галичан щодо „самовизначення". Вони покористувалися тою обставиною, що майже вся без решти військова сила Польщі була занята війною проти українців, підняли претенсію на заняту поляками ще в листопаді 1918 Тешинську частину промислової области австрійського Шлеську, напали там збройно поляків 23. січня 1919 і відобрали їм цей спірний обєкт. Але не лиш спільна боротьба, у якій чехи мали Галичині до завдячення, що змогли здобути й відстояти Тешин, наказувала їм приязно відноситися до галичан. Польська індустрія конкурувала сильно з чеською, а евентуальне здобуття Східної Галичини Польщею відрізувало б Чехословаччину від Східної Европи з її великими ринками збуту, і тому мало це для чехів як найбільш увагу, щоб чи то якась західноукраїнська держава, з якою вони мали граничити почерез Словаччину й Підкарпатську Русь, повстала яко трансітова країна до Східної Европи, чи то, щоб Східна Галичина була прилучена або до Наддніпрянщини, або — а це було б чехам найприємніще з усього — до Росії[1]).

Отже у відьмарський котел паризької Мирової Конференції попали прибуваючі до Парижа один за другим у промежутках часу від лютого 1919, висланники України. Їхній край був майже цілком відрізаний від усієї решти світа численними воєнними фронтами — їхніми власними і фронтами в Середній Европі такими як румунсько-угорський і чесько-угорський, — так що, на загал беручи, одиноким звязком між Мировою Конференцією й Україною був тільки радіотелеграф[2]). Висланникам цього краю роблено — особливо з боку Франції — по дорозі як найбільші паспортові труднощі, так що тижні, навіть місяці минали, поки вони могли прибути до Парижа[3]). В самому Парижі їх, таксамо

---

[1]) (Michał Bobrzyński), Wskrzeszenie Państwa Polskiego. Szkic historyczny. Том II. ст. 86—90.

[2]) Так нпр. західноукраїнський державний секретар закордонних справ Др. Василь Панейко міг у своєму письмі з 9. квітня 1919 до президента американського Червоного Хреста в Парижі (приватна збірка документів Дра Ст. Томашівського) подати лиш одну одиноку дорогу для транспорту санітарного матеріялу для Галичини: Констанца-Галац-Чернівці-Станиславів. Для самих же галичан була й ця дорога замкнена.

[3]) Пор. нпр. письмо Дра Евгена Левицького з 31. січня 1919 до західноукраїнського посла в Відні барона Василька (приватна збірка документів Дра Ст. Томашівського): „Якраз перед годиною прибув я по дуже важкій, томлячій і крайно неприємній подорожі до Інсбрука... Наша подорож (себто подорож першої української делегації трьох осіб до Парижа, В. К.) в обіцяну землю панів Clélenceau і Pichon-а рівняється дійсно Одиссеї. Спершу не хотіли пропустити нас через італійський кордон — чехословацька віза, здається, взагалі не дуже італійцям імпонує. Щойно наше представлення, що по дорозі не можна було зустріти ніяких інших представників антантських держав і що ми репрезентуємо україн-

як висланників многих інших народів колишньої Росії, толєровано тільки як політичний комітет без ніяких дипльоматичних привілєїв. Їхні взаємини з Мировою Конференцією обмежувалися на це, що генеральний секретаріят Конференції їхні ноти приймав і інколи їх прихід потверджував. Офіціяльні зносини Мирової Конференції з ними належали до якнайрідших виїмкових подій і торкалися тільки „східногалицького питання"[1]). Доступ до „великих світа" був для них у найвищій мірі утруднений, вони були здані на ласку й неласку субальтерного дипльоматичного корпусу секретарів і експертів. Їхня дипльоматична активність була отже в великій мірі тільки криком у пустині.

(Докінчення буде)

Ксенофонт Сосенко.

З проблєми місячних назв на Україні.

Понижча розвідка може буде придатна і на часі зогляду на актуальність у нас справи реформи українських калєндарних назв місяців, яку непостережно в часі послідних двох літ зачали переводити літературні українські круги: змінами деяких місяч-

---

ський уряд, спонукало італійську етапну команду в Інсбруці звернутися телєфонічно до команди в Трієнті з запитом, який увінчався негайним успіхом... Вкінці 11. січня вечором прибули ми до французького кордону в Модане, але французький пограничний комісар не хотів нас пропустити. Він звернувся спершу з запитом до свого уряду й казав нам чекати в Модане. Ми депешували теж, бо не оставало нам нічого іншого, до пана Бенеша (чеського міністра закордонних справ, В. К.) і по трьох днях до самого пана міністра Pichon-a, але поки-що без успіху. Четвертого дня, півхворі, заявили ми панови пограничному комісареви, що хочемо чекати на рішення в Турині в Італії, де знаходиться найближчий французький консулят, і вернули туди. Тут пройшли дальші сім днів безуспішно... Восьмого дня прийшло телефонічне повідомлення від французького консуляту, що два панове — міністр Сидоренко і Лев Петрушевич — можуть їхати, — для менеж дозвіл не прийшов, бо на думку пана міністра Pichon-a „двох цілком вистарчає". Зараз же прийшло, між нами рішення, що я тимчасом повинен чекати, бо панове зроблять усе щоб і мене пропущено... Сидоренко і Петрушевич вирушили ще цього самого дня в дорогу, а я остав ще в Турині аж до 29. згл. 30-ого, котрогото дня я дістав від наших делєґатів депешу: „Поки-що неможливо, просимо їхати зараз до Швайцарії". ...Отже чекаю тепер в Інсбруці на Вашого курієра з паспортом для мене на подорож до Швайцарії". Інший західноукраїнський делєґат, Др. Степан Томашівський, мусів пізніше чекати в Швайцарії на французьку візу більше місяця і зміг прибути до Парижа в останніх днях квітня 1919, щойно після інтервенції „Найвищої Ради" в його справі! (Пор. повідомлення Льва Петрушевича з 23. квітня 1919 про його розмову зі секретарем Дра Isaiah Bowman-a. Приватна збірка документів Дра Ст. Томашівського).

[1]) Лозинський. op. cit. ст. 113—114.

них імен в виданнях календарів, в дневникарстві, в торговельних і господарських установах і пр. Мотивом цих змін це — мабуть — оживлена у нас акція загального „чищення української мови"... Так, примірoм, викинено марець будьто латинське, — май, по здогадови, також неукраїнське, а латинське („українізовано" його на російський взірець: муръ, себто мурава, на травень!). По правді був до реформи українських місячних назв давніший літературний товчок, і мабуть за його впливом справа згаданої реформи стала чинною. Ще в році 1918 в київській „Новій Раді„ з дня 17/8 написав П. Кривда-Соколенко статтю „Про упорядкування українського календаря". Її передрукувала львівська „Рада" в р. 1930 в фейлєтоні, подаючи вступні замітки від себе. Переймаючися ідеєю П. Кривди-Соколенка про конечність упорядкування українських календарних імен місяців, домагалася льв. „Рада" від В. У. Академії Наук, як одиноко покликаної до цього, оконечного вирішення справи, і накликувала, щоби з хаосом календарних назв на Україні покінчити. Льв. „Рада" нарікала на галицькі найперші видання церковних календарів, в яких, на її думку, видавці оперли назви місяців на римських іменах місяців, через що значна часть укр. календарних назв буцім стала ідентичною зі світовими назвами і втратила український характер. На думку льв. „Ради" українська календарна збірка назв місяців це мішанина церковно-славянських, польських та українських. П. Кривда-Соколенко боронить чистоти мови українського народнього календаря та жаліє над його занечищенням чужими назвами, які перейшли в українську церковщину головно з латинської мови в часі русифікаційної акції на Україні. Тому він проєктує викинення чужих або неясних місячних назв та заведення чисто українських, — добір що найкращих, — їх упорядковання й зафіксовання після річних діб і проявів життя в природі. Поставлення П. Кривди-Соколенка до реформи укр. місячних імен — виключно літературне.

Стаття П. Кривди-Соколенка та замітки її референта навели мене на думку написати отсю розвідку. Одначе я хочу опрацювати тему про українські місячні імена з іншої точки, саме: зясувати коротко наукові досліди й погляди про основи поділу часу на місяці, відтак подати наукові погляди про генезу назв місяців взагалі, а опісля пробувати розвязати хоч в части загадку місячних назв на Україні.

Про означування часу синодичним обігом місяця (від „нового" місяця до „нового": 29·53059 днів), означування зовсім вільне і незвязане з поділом року; про походження тієї практики, відтак про числення місячними групами; вкінци про поділ солярного року на 12 місяців, а також про перші назви місяців взагалі і у поодиноких народів, є велика наукова література. Я ограничу справоздання в тім предметі до наукових даних, зібраних в книзі O. Schrader-a Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde (видання A. Nehring-a, з р. 1913, 1923—1929, Bd. II), бо вони є потрібними до зрозуміння загальної проблєми назв

місяців; відтак перейду до наміченої теми про назви місяців серед українського народу. Слово місяць, як звізда санскритське mâs, авестийське староперське màh, вірменське amis, — латинське mensis, а як мірник часу своїм корінем слова — me в санскр. mami „я мірю", повчає, що місяць це мірило часу. Культурні історичні досліди доказали, що означування часу місяцем, це виключна питоменність первіснах народів Сходу; по друге, що після місяця числили народи час без звязку з такими появами й змінами в природі як зима й літо, бо вони проявляли окремо подуманий протяг часу, і тому народи числили місяцями помимо думок про зиму і літо. Спершу не було поділу року на місяці й річного числення місяців. Місяці ділено зразу на дві половині: від „нового місяця" („молодика") до його повні й від повні до нового, рахуючи першу половину на 14 днів, а другу на 16 днів. Числено ночі, а не дні. Опісля прийшло числення на тижні й дні. Назв місяців спершу також не було. Нарід орієнтувався після чотирох місячних фаз, цебто тижнів ясної появи місяця і темного нову; це йому вистарчало.

Дещо пізніше зродилися мітольогічні ідеї та розвинувся піврелігійний культ місяця та думки про його містичний вплив на землю і земні сотворіння.

Поділу року як цілости, на 12 місяців, в первісних передісторичних часах не зустрічаємо. Рік солярний з його поділом на 12 місяців це теж культурний здобуток Сходу, саме Вавилону. Його зачисляється вже до нової культурної доби; хоч вавилонська держава впала 538 р. перед Хр., а ще за короля Гаммурабі 2.000 літ до Хр. була у ній така висока культура, що можна припускати вже в тім часі заведення солярного року з поділом на 12 місяців. Поширення в Европі вавилонського нового обчислювання часу, це річ зглядно дуже недавна. Довгі часи була ідея солярного року народам недоступна, тому придержуванося старого числення на місяці; а хоча формально наслідувано вавилонців і числено 12 місяців в році, то ділено рік на 354 дні (т. є 29·5 $\times$ 12) без огляду на обіг сонця. Так було довший час у греків. Римляни й альбанці мали зразу 10 місяців, з мартом як першим місяцем; щойно Нума Помпілій впровадив місячний рік з 12 місяцями і 355 днями та одним вставковим місяцем що 4 роки (після 28 лютого). В 46 р. до Хр. впровадив Юлій Цезар солярний поділ року на 12 місяців з 365 і $^1/_2$ днями.

Назви місяців могли бути уживані лише там, де були комплекси місяців і вони там чергувалися, чи було то в натуральнім місячнім році чи в солярнім; але ці імена були вживані в Европі дуже пізно. В Гомера їх не слідно, за те можна їх стрінути в пізнішого Гезіода, який знав вже 30 дневний місяць.[1]) У грецьких племен в творенні місячних назв не було однозгідности. Подібно (як стверджує О. Шрадер) нема однозгідности назв місяців у новітних германців і в їх сусідів словян та ли-

---

[1]) Schrader op. c. ст. 71

товців. Є у них така ріжнородність назв місяців, що не може бути мови про їх якусь спільну основу,[1]) Стверджує також О. Шрадер, що хоча деякі назви місяців в індоевропейській групі народів були подібними в своїх ідеях, то тими іменами називано ріжні (не ті самі) місяці; а те свідчить, що ці імена були колись тільки означуваннями якогось більшого або меншого протягу часу. Коли прийшло до поділу року на 12 місяців, то ці імена приложено до місяців, а зроблено це у кожного народу на свій лад. З цього виходить ясно, чому в сучасних календарних назвах місяців бувають в поодииоких народів свої й ріжноманітні імена, та, що ці імена давні і були скорше уживані ніж календарні. (Льв. „Рада" називає їх згірдно саламахою, а їх дотеперішню живучість в народі ненормальним хаосом і скандалом. Я сказав би, що у вирішенні справи упорядковання назв місяців ще і сьогодні має нарід право слова, а не самі письменники. Як нарід думав про деякі проскрибовані письменниками назви місяців, дасть деякі вказівки дальша часть розвідки).

Між сучасними, календарними, европейськими назвами місяців є дійсно багато латинських, які задля симпатії до римської культури серед просвітних верств поодиноких народів і через римсько-католицьку Церкву принялися на Заході й півночі Европи, а опісля ріжними дорогами дісталися і на Україну та увійшли в церковно-славянський календар. Укр. нарід їх не розуміє і не вживає, — окрім марця і мая (а може й Апріля), що хоч чужі, здобували собі право горожанства на Ураїні. Але нарід приняв їх не з латинського календаря, а далеко давніше і просто з їх джерела, зі Сходу. Це буде доказано понижче.

В римськім юліянськім календари є імена місяців, які походять з часів перед його впровадженням. Раньше ніж той календар були два інші: один Нуми Помпілія, а другий давніший, народний, з 10 місяцями, а місяцем марцем попереду. Імя Januarius впровадив Нума Помпілій і поставив його на першім місці. До давних в римськім календарі належали на мою думку назви март і май, які в тім випадку дісталися до Риму з прочими елементами східньої культури, передовсім іранської. Звертає увагу це, що першенство місяця марця в ряді місяців римського народного календаря є анальогічне з порядком іранського авестійського календаря.[2]) Дослідники походження імен місяців юліянського календара ще до сьогодні не рішили категорично, якого походження є половина імен того календаря. Ще поет Овід Назо, який жив в часах впровадження юліянського календаря (умер 17 року нов. ери) виводив назву місяця Juni „a iuvenibus" (iuvenis=молодець) і мабуть влучно (гл. н. про місяць червень). Інші виводять цю назву від імени богині Juno (— чому не „Junonalis*?), а ще інші від імени Julius Brutus (були дві рим-

---

[1]) Що до поодиноких деяких імен роблю застереження, покликуючися на осібний розгляд місячних назв, поданий понижче.

[2]) A. V. Williams Jackson, Die iranische Religion, S. 675, 676.

ські родини цього імени). О. Шрадер (ор. с. стор. 70, § 6) вважає за другими дослідниками (Bäda, англ. монах з 8 стол. каноніз. святий: De temporum ratione, Cap. 13; R. Meringer, Der Name des Julfestes; Biefinger, Das germanische Julfest, 1901; Nilsson, Arch. f. Rel. Wiss. XIX, S. 97) — доказували, що найстаршим іменем в римськім є Juli яке мабуть походить від готицького iuleis, або від старо-північно-німецького jól, yler (Weihnachten, колишній передхристіянський різдвяний час); або від фінського jonlu (Weihnachten) і juhla (=свято, святий час). Воно колись означало зимове передхристіянське свято в протипоставленні до літного часу, який називано Lida, що єднав в собі два літні місяці Juni й Juli — (порівн. імя Lida з українським „Літо").

Так само можна квестіонувати латинське походження кількох інших римських календарних імен місяців, — а між ними марта і мая, яких походження рад би я висвітлити понижче.

В рефераті О. Шрадера (ор. с.) про досліди й літературу, що відноситься до первісного числення місяцями, та до імен місяців, виступає одна непослідовність у висновках, бо Шрадер припускає, що назви місяців у „індогерманських" народів є дуже недавні; тимчасом він кілька разів завважує, що ті назви можуть з всякою правдоподібністю бути повторенням назв, наданих колись в праісторичних часах періодам часу, в яких проявлялися зміни в природі (зима—літо), або доконувалися господарські справи (сійба—жниво), як ось в наведенім примірі про імя Juli, що було збірним іменем грудня й січня, в річи — зимового часу; або Lida, що було іменем двох літних місяців. Але це могло бути в первісній передісторичній добі, а тимчасом ці імена, понадавані приниманим пізніше місяцям, можуть походити з передісторичної доби, яку можна би навіть означити після культурно-історичних критеріїв. Ось приміром: з розгляду українських назв місяців поданих понижче виходить цікаве явище, що вони на господарські періоди в році, відносяться тільки до рільництва і пасічництва, а про культуру худоби ніяка назва місяця не згадує. Здавалося б, що доба рільництва, відповідаюча укр. назвам місяців, є новішою, тимчасом імена місяців, зі староіранським ідеольогічним і мовним підкладом (про що буду писати), свідчать що вони є щонайменше з доби Геродота, який писав про сучасних йому скитів-орачів на українських землях, та, ніодна фраза в іменах українських місяців не згадує про культуру плуга, яка належить до новішої культурно-історичної доби, тимчасом назва місяця „вересень" яка є кличем до праці і пильности в осінних господарських роботах, і є без сумніву іранська (гл. н.), є очевидно далеко старша ніж з доби першої культури плуга. Вона знаходиться, хоча в зміненій подобі, в іранськім гієратичнім календарі (гл. 1), який належить до авестійських часів, але в первісній своїй формі „вересень" своєю виключно господарською характеристикою може як назва місяця належати лишень до передавестійської доби. При тім завважую, що ніодна з українських назв місяців не має релігійного характеру, з виїм-

ком хіба серпня (гл. 7), в якім добачую культ місяця молодика і то з далекої первісної доби. Інших релігійних ідей в українських назвах місяців нема з винятком Крачуна, та може Просинця, про що подаю свої міркування понижче. З огляду на велику і прастару релігійність укр. народу, цей брак релігійних імен місяців у нього є важною вказівкою про час їх зродження, бо відсуває добу їх творення тим дальше.

Зачну від чужих назв, перенятих українцями зі Сходу, на мою думку від староіранців, що можна буде ствердити з розгляду тих назв. Можна буде рівнож ствердити культурно-історичну добу, з якої вони походять, а тим самим, хоч би в приближенні, добу, в якій їх українці переняли. На іранське походження назви: марець, март, марот, — вказували би етимольоґічні звязки тої назви з старо-іранськими отсими словами: marsd-verbum=зіпсути, ушкодити, знівечити[1]); marsk-verb. вбити, знівечити, до погибелі привести;[2]) mahrka, maraka, subst. смерть, погибіль; márka, імя демона; marγ (перс.) смерть[3]); mahrkaϑa, subst. вбивання, нищення; mar—verbum, вмирати, гинути. Aorist — marš, part. perf. pass. — morsta, partic. futuri pass. — morsϑwa; ai (староіранське) mrtáh;[4]) marsta—subst. (p. f. pass.) смертельний чоловік; новоперське mard, грецьке μορτός; marstan, marat; martiya[5])= смертельний, смертельний чоловік. Gayo marstan, Gayo—mart (читай: Ґайо-марц)=прачоловік, перший чоловік — забитий злим духом Аґріманом. Відома річ, що марець це найнездоровший з місяців, коли змагається зима з літом і часті переміни зимна з теплом є дуже небезпечні для здоровля чоловіка; притім тання снігу і леду спричинює зимні, убивчі мраки. Фр. Мікльошіч [5]) стверджує, що: „деякі (вчені) лучать назву марець з словами — мор, помір“. І це зовсім справедливо. Всі наведені тут іранські фрази мають анальоґії в українській мові. Укр. слово марчіти знач. старітися, смощіти. Польська пословиця каже: pastaje marzec, umrze niejeden starzec (за Мікльосічом). З славянських народів вживають цієї назви: українці як в.; хорвати — marač; сх. серби — měrč; поляки — marzec; литовці — morčus.[6]) В назвах марця у тих народів є очевидною основою думки про загрозу смерти. Ця назва є в своїм роді осторогою memento mori (памятай на смерть!).

Що воно так дійсно є, а при тім, що назва марець або марот, март, — могло колись означати в староіранців якийсь протяг часу, або назву місяця, загрожуючого людському життю, на те є отсі докази: В святих книгах Авести є староіранські міти про почин всесвіту і життя у нім на протязі чотирьох тритисячок

---

[1]) Chr. Bartholomae, Altiranisches Wörterbuch, ст. 1150.
[2]) op. c. 1145.
[3]) op. c. 1146.
[4]) op. c. ст. 1142.
[5]) op. 1148.
[6]) Fr. Miklosich, Die slavischen Monatsnamen (Denkschriften der Kais. Akad. der Wiss. philol. hist. Klasse, XVII, 1869

літ, які мали скінчитися приходом Спасителя Сошанс (Sošans). Ці літи оповідають про неустанну ворожнечу злого духа Агрімана проти Бога Творця Агура Мазди (Ормузда) за те, що він сотворив світ. В третім тритисячоліттю сотворив Бог на кінці першу худобину (прабика) й першого чоловіка (прачоловіка). Злий дух забив їх; та вони лишили свій плід і після них зродилася на землі всяка твар і люди. Агріман знов знову хотів їх знищити, та в обороні світа виступили божі архангели (сотворені з початку світа), вони скинули Агрімана під землю, а боже царство відгородили від нього величезним валом — і зачалося щасливе життя людей на землі. Та світ і люди були в неустаннім страху, бо, як мали скінчитися 300 літ з тисячолітки, в котрій рядив пророк „Ухшияц-ерета", мав прийти демон-чарівник Маркуша (mahrkuša[1]) і снігами й студіню так мучити людей, щоби вони до трох ліг вигинули. Відтак мав бути отворений вал Йіми (:„Yima Var") а земля мала наново залюднитися[2]), і від тоді мало настати щасливе людське життя без холоду й голоду, хоріб чи журби. А тимчасом люди жиють в страху перед злим духом, вбийником першого чоловіка Гайо-марец-а, і перед його висланцем чарівником демоном Маркушею (який що року в марті місяци тривожить людей та мучичь їх снігами й студінню, тоді, коли вони вже надіються на сонце. К. С.) Ось що значить назва місяця — марець, коли вважати його за іранське. В нім є символ змагання життя зі смертю, вислів непереможних бажань чоловіка, щоб жити, і його страху перед ворогами життя[3]). Є другий доказ на правдоподібність, що европейська назва марець є з походження іранська, і що була колись назвою місяця, або того часу, що його тепер означає. Зі староіранських назв місяців досліджено до тепер лиш назви місяців авестийского календара.[4]) Є це календар гієратичний з дванадцяти місяцями по 30 днів, отже 360 днями, до яких при кінци року додавано 5 святих днів (Gathe дні). Крім того додавано що 120 літ один місяць (для доповнення бракуючого щороку ще $^1/_4$ дня). Рік зачинався місяцем мартом. Чи був передавестийський календар невідомо, але можна того догадуватися по іменах місяців авестийського календаря. Всі починання

---

[1]) Mahrkusa, імя власне-убийник; руїнник. Christian Bartholomae op. c. 1147,

[2]) A. V. Villiams Jackson, Die iranische Religion ст. 669—670.

[3]) До іранського міту про Маркушу, завзятого вбийника життя на землі, є досить виразна анальогія в українськім „Марку Проклятім", мітичнім патольогічнім убийнику, який відрубав голови рідній матері й сестрі, і не маючи спокою — як Каїн — носив їх голови в торбі, на плечах по світі. Страшна вага того тягару (— символу сумління —) пригнітала плечі цього мітичного силача так дуже, що він часом для відпочинку, ставляв торбу з головами матери й сестри на землю; тоді виймав їх, а коли гірко плакав зі страшної туги, матір і сестра оживали і наче фурії проклинали його. В своїй розпуці він рубав їм голови наново, кидав їх знову в торбу і йшов далі в світ, двигаючи їх на похилених плечах. Є староіранська фраза: mahrko — toma — цей що є самою смертю й погибіллю. Фраза отся дуже надається як характеристика Марка Проклятого. Його матір-родильниця може тут бути символом життя, а сестра символом всеоживаючої і всенівеченої молодости. Про Марка П. глядіть: Ол. Стороженка, М. Проклятий, повість.

[4]) A. V. W. Jackson op. c. стор. 635—637.

реформатора Заратустри (з доби ок. 700 літ перед Хр.), творця авестийської релігійної ідеольогії, зміряли до того, щоб усунути давні релігійні повірки й суспільний нелад, звязаний з блудною релігійною ідеольогією. Назви місяців авестийського календаря є всі в честь Бога і найбільшої досконалости прикмет божого єства, персоніфікованих архангелами. Імена цих архангелів носить значна часть місяців в честь Бога й найвищих ідеальних чеснот. Назва марець, що було висловом безсильного страху перед смертію, який паралїжував всяку людську енергію, потрібну в життю, — не надавалася на назву першого місяця в році до реформованого календара. Тому в авестийськім календари його нема, а натомість є назва Фраварзін, що значить: вперед (іран. fra-укр. про) — до діла! Шестий місяць по марті наш серпень, час збору з поля, названо Шатовайрія (кшатра-вайрія) що значить: побажане добро, царство щастя, — утіха; немов в нагороду за працю першого місяця; а місяць пятий, коли вся природа розвинулася й красувалася овочами названо Амеретат, т. є безсмертністю. Хід думок в назвах авестийських чергових місяців приневолює шукати за тезами, проти яких вони поставлені. І якраз — первісні тези показуються з антитез: проти понурої апатії марцевої поставлено через нове імя місяця марця т. є фраварзін - наперед ділаючий, себто: вперед до діла ведучий, новий клич, і доповнено цей клич опісля назвою пятого місяця після марця (то є липня) :Ameretat - безсмертя. Арґументовано: Вислідом не старечої заціпенілости, але молодецького руху, праці, діла в життю, може бути в свій час радісний оклик: безсмертя і щастя. Реформатори немов казали: тому називаємо так місяці, бо вони дають гідному народови належну надгороду за завзяття до праці й до діла. Бож було виразною тенденцією реформованого іранського календара: замінити давні профанні назви місяців (чи то виняткових протягів часу) вищими ідейними, релігійними.

Видно це і по другій іранській назві місяця, яка принялася на Україні, і є в римськім календарі, май, що ним названо третий місяць після марця. Це імя, подібно як марець, має повне покриття в іранській мові, а що до змісту — переняло з іранщини всю свою, таку влучну для означеного ним часу, ідеольогію. Після загально принятої думки, цей весняний місяць, — то синонім незрівняної, роскішної, молодечої і в повнім розвитку краси природи: свіжого воздуху для грудей, молодої зелені в соковитих ростинах, розцвіту запашних цвітів, щебету птичок, ясного сонця. Одним словом: місяць май це образ краси й роскоші. В цілім світі окликаний місяцем любови. А ось що означує по іранськи слово май: maya, femin., втіха, роскіш, блаженність, саме щастя; те саме значить màyas (neutrum, староіранське[1]). Mayah — neutr.; mayavant, mayakan — adjectiv, заплідненння, полова сполука.) (Begattung). В українського народу іранська назва май зовсім асимілювалася й принялася з усею його ідеольогією. Цим словом

[1]) Christion Bartholomae op. c. ст. 1141.

називає нарід також місяць серпень, стоячи перед роскішним, доспілим, зібраним збіжжам — своїм добром і втіхою своєї праці. Називає його маїк[1]); хоч впадає в очі ріжниця в степенях: це не дійсний май, — а маїк (маленький). Маєм називає нарід зрубане зелене гілля, для святочного „замаєння“ хат. Майний,— значить — з богатим листям (reichbelaubt). Майка, по українськи, значить „еспанська муха“ — cantharides (plural), відома з своєї властивости в медицині, як половий стімуль; слово відповідне іранському mayakan (гл. в.).

Насупроти цього дивного матеріялістичного захвату народу, для життя в часі розцвіту й буйности весняної природи, поставлено в авестийськім календарі як імя третого місяця по марті клич: Horvadat (Haurvatat[2]). Се імя архангела іранської віри, атрибут божий, і значить: Бог повнота, звершеність, досконалість. — Ідею того абстракту завсігди лучили Іранці з Ameretat себто бесмертність, якою назвали місяць серпень (г. в.).

(Продовження буде)

Із літературного фільму.

„...Положіть при мойому боці перо, на чолі — знамя Христа, в ногах св. Євангелію і в мирі похороніть мене... А якщо ви схочете на мойому гробі поставити памятник, тоді напишіть на йому лиш цих кілька слів: „За життя я вірив, тому тепер видючим я став!“... Не мстіться в імя моєї памяти над цими, яких ненависть до мене в одно ростиме!... Я задоволений, бо я в житті лиш чесну й шляхотну боротьбу з противниками провадив. Тому моє життя повне солодощів було, а у важкій моїй борні — лиш одна, велика, непохитна віра кріпила моє втомлене до краю серце! Життя моє було щасливим мимо важких незгодин тому лише, бо я любив... Тепер я надіюсь на Христа, бо тут на землі я ніколи і ні в чому не соромився визнавати Його законів!...“

Отсе пірвані уривки із заповіту людини, яка не була ні святцем, ні монахом, а тільки журналістом. А до того геніяльним журналістом, якому у його батьківщині Франції до нині ніхто не дорівнав — у критичному підході до явищ людського життя. Це із заповіту Luis Veuillot'a, великого оборонця християнських засад у політичному та культурному житті. Luis Veuillot — тип людини, яка в цілому свойому житті та бурливій діяльності кермувалась принципами кат. науки, — людина, яка не знала компромісів, уступок в імя демагогічних гасел на коротку мету. Сто літ минуло від хвилини появи Veuillota на французькому круговиді політичної думки, а мимо цього до нині

---

[1]) Гл. Е. Желехівський, Руско-німецький словар. 1886 р.
[2]) Гл. A. V. W. Jackson, op. c. стор. 638,669.

остав незрівнаним взором до наслідування для тих усіх, які перебрали на себе завдання проводу масами, бо Veuillot був тим, — який ніколи не колибавсь між демагогією а малодушністю, трусливістю а примінюванням себе до „голосу часу“, зміною тактики а безхарактерністю.

Ніхто інший лиш Veuillot оформив кат. думку у Франції й він один у великій таки мірі, причинився до розросту і скріплення кат. публіцистики в цілій Европі.

Між іншими й Veuillot своєю принципіяльністю причинився до цього, що сьогодні французька, а й в загалі западно-европейська публіцистика стоїть на вершині свойого завдання та сміливо і безоглядно ставить опір тим усім течіям псевдо-культурним, які нищуть духові цінності даного народу.

От два малі, відірвані приміри — чим має бути публіцистика і які завдання перед нею. У нас — українців в останніх десятках літ витворивсь такий загально-безкритичний погляд, що мовляв усе, що лиш написане й опубліковане по українськи, а ще до цього якщо така публікація заступає „національні“ інтереси, — що вона причинюєтьсь до закріплення духових сил народу. А прецінь воно так не є!

На це перший примір: Forst de Battaglia Otto у своїй книзі: „Der Kamf mit dem Drachen“ зробив малу екскурзію в нинішну німецьку літературу і... почав від порівнання вчорашнього з нинішним. І виказав, що вчорашня нім. література тому так вповні оформила нім. душу, бо у ній панували: гармонія, лад, етика, мораль та зрозуміння чуттєвих завдань Німеччини. Того всего тепер нема! Суттєво німецька ідеольоґія звихнена, видвигнено нові кличі, органічно чужі німцям і у висліді нинішна нім. література це великий відсоток самої ґрафоманії, брехні, демаґоґії, а що найважніше безпринципіяльности. У нин. нім. літературі яскраво виступають чужі, добре затушовані первні, яких завданням є розложити духові сили Німеччини, звести нім. думку на манівці та зробити пригожою на защіплення нових псевдоцінностей. Що це за первні? Battaglia не відповідає! За нього докінчує уже Mauclaire, який з благородною сміливістю рішуче виступає проти цих первнів у французькому духовому житті і остаточно демаскує їх у французькій літературі та мистецтві, документально виказавши, що усі ті нуртуючі у духовому житті Европи течії „сьогочасности“ це ніщо іншого, як великий обман, за яким криється великанська небезпека більшовії, знівелювати остаточно душевну відрубність та індивідуальність поодиноких народів западу Европи. От вам другий примір.

Тепер ми зрозуміємо, — чому так життєво конечним для кожного народу є існування належної критики та публіцистики.

Але чи якабудь критика вистарчає? На це дає відповідь Hachmann, ґенеральний секретар Т-ва „св. Боромея“. — „Некат. критик, а в першу чергу критик зі світоглядом соціялістичним зовсім природно уживає інших мірил та підходів критики, як це

робить кат. критик, бо ж заступник соціялістичного світогляду узгляднює лиш питомий тому світоглядови круг ділання". — Такий критик стоїть лиш на сторожі соціяльних інтересів, але ті інтереси зовсім не вичерпують цілого комплєксу народнього життя, його обовязків та завдань. І це все, що не стоїть у звязку зі соціяльним питанням свідомо нівелюється, нищиться. І тому, якщо серед даного народу існує така критика, яка уміє опертись лиш на правдах „земських", відкинувши усе „позаземське", усі вартости не матеріяльні — то вона веде до нівеляції самого народу, як такого.

Тому лише критика, яка узгляднює „ірраціональне", зн. критика оперта на кат. світогляді, яка уміє узгляднити і кермуватись вартостями, які не мають переходового, „тактичного" значіння та стійкости, а є незмінними — й в порівнанні з якими вартість чи безвартісність мистецьких та духових творів виразно виступає — має позитивне значіння для зросту сил народу.

Чим є критик для якогось народу, прегарно зясував це Wolfgang Menzel: „Нація — як така, не знає ніщо про це багацтво, яким розпоряджає, а ще менше вміє вона розріжнити добро від зла". Отож завданням критики є виразно вказати на усе те, що є цінним і творчим для духових сил народу.

„Найбільшим нещастям для народу є його старі звички, а рівночасно погоня за „модою", дух партійництва, хитра політика клік, „отаманщина" одиниць з їх гоном до панування, — усе те разом нерозривними сітями ополонює народ і робить його нездібним до життя". От свобідно переповіджені думки Менцеля.

„Тому — голосив дальше Менцель — я мушу боротись з усім тим, що збільшує замішання, засліплення. Бо я бачу, як з кожним днем росте софістика розуму й серця та дух брехні!"

Тому для Менцеля не існувала література, як однина в собі, але як вислів духової спільноти німців. І тому Менцель з такою безоглядністю боровся і з усіма тенденціями чужими суттєвим завданням своєї нації.

Не дивниця проте, що з тим занепадом німецької літератури в нинішну пору тісно лучиться й упадок належної критики. Нині в успісі якогось твору не рішає суд глибокого мислителя, який перейшов основний науковий вишкіл та має за собою досвід та зрозуміння духових потреб свойого народу.

Нині місце мислителя - критика заняла дотепна, підступна рекляма видавця і стаття добре платна „літератів" — розбишак!

А практичні висновки?

Нині твори з глибокими вальорами, цінні ідеями по просту не мають людини, яка відважилась би їх видати.

Не дивниця, коли в одній французькій сатирі видавець каже: „Що, я мав би вашу працю друкувати? Алеж, друже, таж це правдиво талановите!.."

І тому справжні, мистецькі твори лежать в рукописях, або що найвище у кількох тисячах примірників видруковується і то ради добросердечности друзів автора.

Чи не вразило вас таке, що на книгарських полицях від літ не видати нових накладів клясичних творів? А це щось значить таки!

Та за це ваше око втішають усе пестріщі нові видання Wallace'a, порнографічна батерія з французькою на чолі, більшовицька розкладова макулятура, звироднілі почвари з Еренбургом на переді, линвоскочні акробати під проводом Pitigrilli... А це теж щось значити має!

А т е п е р д о з л о б и д н я!

Хто лиш сякий-такий звязок утримує з нашими видавництвами, цей від якогось часу чує лиш самі дуже сумні новини. Отсе видавництво з початком нового року припинить свою діяльність, те знову — над пропастю заглади. Тамто не має виглядів і т. д. у безконечність!

Попросту люди поставили тезу: тому що господарча скрута роздулась до нікуди більше, нам не остає ніщо ліпшого, як закинути думку про купівлю хочби однієї книжки в рік! Ясно і проречисто!

А тепер до цього синтеза: Якщо ми стремимо єдино до почуття тілесної істоти, то „потішитись“ можемо, що в нинішні часи і до цього стану не дійдемо з тою лише одною малою заввагою, що у порожнечі кишень, чи сяк, чи так з пролєтаризувавшись, ми остаточно погубимо між собою почуття духової звязи та сили, культури, яка одна ще нині дає запоруку п е р е д е р ж а т и. Нарід без духової культури — це каліка з розторощеним хребтом. Як можна жити без стрижня?

І тепер тема до холодної розваги: чи сміє нарід, який має охоту жити — вичеркнути із бюджету свойого запотребовання конечність заспокоювати свої духові потреби?

Думаємо, що це є тема до публичної дискусії, в який спосіб не допустити до того, щоби н а р і д м и м о в с ь о г о н е о с т а в б е з к н и ж к и н і н а о д и н д е н ь н а в і т ь!

Володимир Кучабський.

Хроніка.

Ucrainica в „Przewodniku Historyczno-Prawnym“ (Revue d'Histoire du Droit), науковий журнал-квартальник, що вже другий рік виходить у Львові під редакцією проф. П. Домбковського, проф. К. Коранія й Др. І. Адамуса, при участі також кількох українських учених (проф. М. Чубатого, проф. Б. Барвінського, проф. В. Заїкина, о. проф. А. Іщака та ін.), в останньому числі (1931 р., ч. 2—3) знову приносить кілька праць, цінних для української науки. З цих праць передовсім, треба зга-

дати науковий некрольог нашого великого ученого і діяча Вячеслава Липинського, написаний проф. В. Заїкином. Далі належить спімнути дуже цінну посмертну працю покійного історика українського права проф. Ростислава Лащенка, написану з приводу дуже слабої книжки Яковлева про копні суди на Україні; ця праця проф. Лащенка безперечно становитиме цінний причинок до історії укр. копного судівництва (надрукована вона в „Przewodniku“ по українськи). Дуже докладну й прихильну рецензію (на кільканадцяти сторінках) подає в цьому числі „Przewodnika“ о. проф. Генрих Ціховський про книжку проф. В. Заїкина „Участіе свѣтскаго элемента в церковном управленіи в Кіевской Митрополіи в XVI—XVII вв.“; (гл. нижче Рец.) це більше, ніж рецензія, бо учений критик подав при тім також вислідн своїх власних наукових дослідів; тому ця рецензія стає цінним набутком науки української церковної історії. Др. І. Адамус поміщає невеличкий некрольог недавно помершого, славнозвісного дослідника історії Церкви й церковного права в старій Русі-Україні Л.-К. Ґетца. Вкінці належить згадати ще також велику й докладну розвідку-рецензію (на французькій мові) проф. В. Заїкина про знамениту працю о. проф. Б. Віляновського „Канонічний процес в перших віках християнства“, важну не тільки для історії церк. права, але й взагалі для історії християнства перших віків, написану в досить „восточницькому“ дусі.

•

„Ziemia Sanocka w XV st.“. Під цією назвою вийшла недавно з друку двохтомова праця ученого, дослідника історії Галичини проф. П. Домбковського (Львів, 1931, том I — стор. 188; том II—стор. 134). Автор зібрав у ній свої цінні студії над історією Саноцької землі в XV ст., деякі з них значно доповнивши новими даними. Так. чин., праця складається з девяти (неоднакових величиною) розділів: 1) границі землі, 2) національні відносини, 3) церковні відносини, 4) земля, суди, війна, 5) королева Софія, 6) мечник Фр. Яцимирський, 7) деякі шляхецькі родини, 8) палєстра і судові книги, 9) загинувші судові книги. В цілому праці проф. Домбковського дають докладний і яскравий образ життя, устрою й побуту в саноцькій землі в XV ст. Особливо цінні розділи про національні відносини, про землю, суди і війну та про шлях. родини; але найціннійший є розділ про церковні відносини надрукований раніше в „Річнику“ Перем. Наук. Т-ва і осібною книжкою (в 1922 р.), цей нарис про церк. життя Саноцької землі в XV (а почасти також в XIV і XVI ст.) викликав цілу низку рецензій не тільки в Польщі, а й на Заході (зокрема проф. Г. Ф. Шміда — в „Zeitschrift der Savigny-Stiftung“, Кастерської— в „Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe Sud. Orientale, проф. Абрагама — в „Kwart. Hist“. і т. д.); але в нас, на жаль, вона лишилася досі непоміченою, хоч відноситься до нашої церк. історії; тепер проф. Д. у новім виданні узглядних як уваги, зроблені в рецензіях, так і деякі новіші праці, що відносяться до цього питання. — Звертаючи увагу нашого громадянства на цю

кножку, важну для науки, можемо лише висловити бажання, щоб наші учені звернули також більше уваги на історію ріжних земель Галичини й дали подібні огляди історії тих земель в ріжні періоди. *В. З.*

Голоси про „Дзвони“ в чужій пресі. „Китеж“, російський кат. журнал-кварт., в ч. 3 за цей рік містить рецензію на перші чотирі книжки „Дзвонів“. Рецензент вітає наш журнал „з огляду на його послідовно християнську ідеольогію та його „іренічний“ (спокійний) напрям“ (у трактуванні міжвіроісповідних та міжнаціональних справ). При цьому рецензент підносить велику заслугу й старання основника нашого журналу ВПр. О. Ректора Др. Йосифа Сліпого та з особливою приємністю підчеркує, що Вп. Основникові „Дзвонів“ удалося обєднати в праці для „Дзвонів“ „цілий ряд відомих письменників, католиків і православних, галичан, волиняків і наддніпрянців на спільній християнській умірковано консервативній плятформі“. Як на позитивні риси „Дзвонів“, вказує також рецензент на виразно-антибільшовицьке становище нашого журналу та спокійний і річевий тон у освітленні російських справ і російської культури. Зокрема рецензент підносить вартість надрукованих у „Дзвонах“ статтей о. графа Т. Жевуського „Відродження католицької думки в світовій літературі“ й проф. В. Заїкина „Русь, Україна і Великоросія“ й „Шукання нових підстав державної організації“, а у відділі красної поезії о. Г. Костельника („Галицькій вербі“ й ін.) та одного з нарисів Б. Лепкого. Особливо цінною вважає рецензент наукову хроніку „Дзвонів“.

Рецензент чомусь не звернув уваги на вельми цікаву й цінну, на нашу думку, працю Др. В. Кучабського „Польська дипльоматія і східно-гал. питання на паризькій мировій конф. в 1919 р.“ — Ці справи мабуть не цікавили його як чужинця.

В тому ж числі „Китежа“ знаходимо дуже цікавий і цінний некрольоґ російської католички княжни А. Н. Грузинської, кілька коротеньких, але цікавих нотаток про найновіші зах. европейські книжки, присвячені Східним Церквам, і коротеньку статтю про визначного львівського ученого Проф. В. Абрагама (з приводу 50-ліття його наукової діяльности) з оцінкою його заслуг для сх.-словянської церковно-історичної науки (про що в нас була спеціяльна стаття в попереднім числі „Дзвонів“).

Ювилеї українських письменників у 1932 році. На превеликий жаль, у нас, українців, дуже мало шанується діячів нашої культури. Деякі навіть визначні письменники XIX ст. (не кажучи вже про малярів, скульпторів, а тим більш учених) зовсім призабуті. Буває це й в інших народів — таке „забування“ заслужених діячів культури, але досить часто від такого забуття ратують память письменників чи ін. культурних діячів ювилейні святкування. Та в нас якраз вони поширені дуже мало, хоч добре організовані ювилейні святкування мають без сумніву й велике виховне значіння й рівночасно нераз воскрешають із забуття якогонебудь

„випадково“ забутого письменника, якого твори — з нагоди ювилею — починають знову читати, часом з великим інтересом. В наступному (1932) році маємо кілька ювилеїв більше й менше визначних наших письменників, на якіб, як нам здається, варто вже тепер звернути увагу. Передовсім, 24 лютого минає 60-ліття народження нашої великої поетки й письменниці Лесі Українки (про значіння її творчости, мабуть не треба говорити багато — думаємо, що, хоч 60-ліття не є „круглою“ ювилейною датою, з огляду на особливо визначне місце великої поетки у нашім письменстві, цей ювилей треба б відсвяткувати з більшою урочистістю. Далі, слід згадати 25-ліття смерти вельми заслужених діячів нашого письменства в XIX ст. — Марка Вовчка (10 серпня) та Ів. Тобілевича (Карпенка-Карого) до нині найбільшого нашого драматурга (15 вересня); їх імена відомі кожному освіченому українцеві, але чи також знані їх твори — маємо великий сумнів, а тимчасом деякі їх твори й нині багато читачів перечитало б з великим інтересом; належної історично-літературної оцінки цих діячів ми властиво досі ще не маємо; чи не слід би її зробити хоч тепер, з нагоди ювилею?! — 25. квітня минає 5 років від смерти М. Черемшини (Ів. Семанюка), одного з трьох найбільших діялєктичних письменників, (ці три, це розуміється — Стефаник, Костельник, Черемшина) і взагалі одного з найвизначніших представників нашої новітньої літератури. Думаємо, що перше, що слід було б зробити з приводу 5-ліття смерти Черемшини — це видати повний збірник його творів; але, розуміється, що цим обмежитися не можна — потрібний і добрий життєпис письменника, й історично-літературна оцінка його творчости і т. д. — 9. травня мине 10-ліття смерти Ор. Левицького, заслуженого історика, котрий, крім науково-історичних праць, писав також історичні повісті й оповідання, що властиво стоять на межі історичної науки й історичної белєтристики. — 14. квітня 1932 р. припадає 50-ліття смерти передчасно загинувшого від сухіт, майже незнаного у нас „двомовного“ українсько-російського письменника А. Новодворського (Осиповича); він виступив на поле літературної діяльности в 1870-их в часі чи не найбільшого занепаду укр. національного життя в Росії, коли ціла плєяда письменників-українців пішла в російську літературу (Чехів, Гаршин, Короленко, Ясинський, Потапенко, Мачтет та ін.); Новодворський розмірно менше від інших підпав зросійщенню й свої твори писав, хоч не все по українськи, але принаймні густо пересипав діяльогами на українську мові, подібно до того, як це робили й деякі інші письменники, нпр. іноді Гр. Данилевський, а особливо гуморист і сатирик Раєвський. Літературна діяльність Н-го була недовга; тому й літературна спадщина його не дуже то значна. Всетаки в ній знайдемо дещо цікавого й дуже характеристичного для тієї доби, — тому Новодворському слід дати відповідне місце в історії українського письменства.

З живих письменників, в 1932. році міг би святкувати 30-ліття літерат. праці В. Винниченко, та ясно, що ніякий українець, в якого є хоч крихта національної гідности й сумління, в такім святкуванні участи брати не міг би, вже хочби задля таких кроків Винниченка, як добровільне зголошення його у свідки оборони в справі Шварцбарта, убийника С. Петлюри.

Українська Загальна Енциклопедія „Книга Знання" виходить ступнево дальше. Від часу закінчення І-го тому цього манументального твору вийшли в світ вже дальші його зшитки **(11—14)**, які обіймають шпальти 1 — 512 другого тому та містять в собі матеріял від гасла „З" почавши до гасла „Лодій П. ". Щодо змісту, розподілу цікавого й відносно повного матеріялу, та зовнішнього вивінування й ілюстраційної сторінки цих нових зшитків — то досить буде сказати, що в них слідно під кожним оглядом продовжування й дальше видосконалення світлих прикмет першого тому Української Загальної Енциклопедії. І треба лише радіти, що видавання першого українського енциклопедичного словника прямує відносно скорим темпом до гідного завершення, яке нам дасть згодом в руки три грубі томи дійсно взірцевої енциклопедії. До цієї пори перша спроба дати українцям енциклопедичний словник проходить з повним успіхом,

„Дзвіночок", часопис для укр. дітей, ч. 1. листопад 1931. Львів. Стор. 16, $8^0 + 4$ стр. окл. 21 ілюстрацій, редагований Ю. Шкрумеляком появився на днях в вельми чепурнім, приступнім і соняшнім вигляді. Призначений він передовсім для сільської дітвори, яка досі майже не мала спеціяльно для себе приміненої літератури. Видання це, очевидно, належить радісно повитати, як вельми корисне для наших найменших. Вкоротці помістимо в нашім журналі основнішу статтю про нашу діточу літературу взагалі і там присвятимо кілька слів і „Дзвіночкові".

Skovorodiana. В додаток до наших рецензій на праці проф. Д. Чижевського й проф. В. Залозецького про Сковороду, поміщених в ч. 7 „Дзвонів", вважаю необхідним згадати ще про одну варту уваги річ — рецензію Андрія Ковалівського (чи не найліпшого нині знавця фільософії Сковороди) на працю Др. Д. Олянчина „Hryhorij Skovoroda, der ukrainische Philosoph des XVIII Jahrh. und seine geistig-kulturelle Umwelt" — в київській „Україні" (1929, VII—VIII). В протилежність до проф. Д. Чижевського, негативний погляд котрого на працю Др. Олянчина ми наводили, Ковалівський дає вповні прихильну оцінку праці Олянчина.

В. З.

Рецензії.

Володимир Леонтович. **Хроніка Гречок.** Львів, Видавнича Кооператива „Червона Калина“, 1931. Сторін 136 м. 8⁰.

І справді не повість, а хроніка. Але написана вона живо, барвно й так займаюче, що читається одним духом до самого кінця. Немов оживає минуле, коли перед нашими очима пересуваються ті всі Гречки, кремезні постаті „з твердою вдачею, зі сваільним та химерним норовом“, що одначе по старому патріярхальному звичаю всі беззастережно корилися батькам, стаючи згодом не менше від них твердими автократами в родинному житті. Кілька поколінь їх змальовує автор у своїй „Хроніці“: від діда Кирила, старого „демократа“ з нагайкою в руці, якою повчає сина не пхатися в пани, бо предки з ними воювали, аж до Левка Андрієвича, що не зміг покинути своєї батьківщини й загинув із рук озвірілої банди більшовицьких грабіжників. Як живого, бачимо перед собою того пана Івана Гречку, що, вмираючи, відогнав від себе сина на хутір за 10 верстов, допильнувати жита — не забувши попереду відчепити годинника, щоби „приятелі“, прощаючися, не вкрали. Інші вже часи бачимо за його сина Андрія. Вихований у суворих патріярхальних традиціях, він не хоче поступитися „духові часу“ у відносинах до дітей; та обставини виростають йому понад голову — і він захитавшися під першим ударом (утеча доньки), ломиться й паде під вагою другого (трагедія сина Максима).

На розмірно невеликий твір — багацтво типів доволі велике. Крім Гречок та їх близького окруження заслугують на згадку згрубша, але плястично начеркнені Шпачиха, Торохтій, сильвети селян і т. д.

Мимоходом стрічаємо цікаві і влучні думки про політичні чи соціяльні рухи. Для приміру приведу характеристику соціялістичного руху 70-их років минулого століття серед української інтелігенції:

> „В російській державі саме починав розжеврюватися той рух, що призвів до сьогоднішнього кінця. Несвідомо й не по клясових інтересах поширювалися тоді соціялістичні настрої й захоплювали часто й тих, кому відповідно до клясового інтересу випадало б скоріше йти насупроти того руху... До революції ішло багато молоді з заможних верстов та і з поміж шляхоцтва. Соціялістичні настрої захоплювали та затягали до руху цю молодь ріжними несвідомими шляхами“.

Або про російську революцію 1917 року:

> „Політична революція сливе зразу повернулася на соціяльну, а незабаром перевелася на боротьбу кожного проти всіх задля своїх власних інтересів. Серед тієї боротьби потяг до політичної волі десь зник зовсім, а соціяльні питання зробилися засобом до приєднання симпатій юрби та до захоплення влади“.

Справді важко з тим не погодитися!

В закінчення автор намагався дати якесь заокруглення своїому творові, подаючи в своєрідному епільогові короткі вістки про долю інших членів родини Гречок. Та це не вяжеться органічно з цілістю — і краще було б урвати на катастрофі — на смерті Левка Андрієвича. Одноцільної композиції цей ряд картин, хоч і дуже живо й талановито начеркнених, не має, та цього мабуть і не задумував автор.

Як і другі оповідання й повісті Леонтовича, „Хроніка Гречок“ є не мистецьким поетичним твором, але своєрідною побутовою студією, якої особлива цінність у вірному й талановитому представленні не надто ще добре знаного з нашої літератури життя більших земельних власників, нащадків козацької старшини. Знайомість традиції, легкий стиль і справжній талан оповідача — роблять твори Леонтовича заразом приємною й корисною лєктурою.

Criticus.

Проф. О. Мицюк. **Наукова діяльність статистика А. Ф. Щербини.** (Statistician F. A. Szczerbyna's scientifical career). Подєбради. 1931. 8⁰, 29 стор. + 1 портрет.

Проф. О. Мицюк, безсумніву, найпрацьовитіший та найплідніший з наших економістів, автор монументальної праці „Аграрна політика“ (з якої видано досі, на жаль, тільки два томи та деякі невиликі частини з дальших томів) і цінного курсу історії політичної економії, останніми часами почав опрацьовувати зовсім не розроблену в нас ділянку науки — історії суспільно-господарчих доктрин на Україні. В ч. 1 „Дзвонів“ ми подали рецензію на перший з нарисів проф. Мицюка по історії сусп.-господарчих доктрин на Україні, присвячений М. Туган-Барановському. Нещодавно випустив проф. Мицюк другий з цих нарисів — про Ф. Щербину, а цими днями має вийти з друку ще нарис про укр. економіста (клясичного напряму) С. Подолинського; в рукописі поки що залишається четверта праця проф. Мицюка з тої ж ділянки, вже готова до друку — про М. Драгоманова. Всі ці праці становлять, без сумніву, цінний вклад в історію нашої науки. Зокрема значний інтерес має нова розвідка проф. Мицюка — про „Нестора“ нашої сучасної науки, статистика-економіста проф. Україн. Університету в Празі й Укр. Господ. Академії Наук у Подєбрадах Федора Андрієвича Щербину.

Ф. А. Щербина народився 25 (13) лютого 1849 р. на Кубані. Син кубанського православного священика (з козацького роду), Щербина одержав освіту в Ставропільській дух. семинарії, а потім у Петровсько-розумовській сільсько-господарчій академії (під Москвою) та в Одеськім Університеті. Свою письменницьку діяльність почав Щербина в 1872 р., — отже в наступнім році припадає 60-ліття його праці. Ще учнем семинарії, Щ. почав захоплюватися ідеалами поміркованого народництва (котре уявляло

собою дальший розвиток суспільних ідей Кирило-Методіївців). Цим ідеалам залишився Щ. вірний ціле життя, виразно відмежувавшись від скрайних течій російського й українського народництва, в роді соціялістично-революційного „лавризму“, анархістичного „бакунізму“ і т. п. напрямів. Так само, вже за молодих літ почав Щ. не тільки захоплюватися ідеями кооперації, але й практично робити заходи до переведення в життя ідей продукційної кооперації. За свої народницькі ідеали та приязнь з деякими революційними діячами, а почасти й співучасть у їх діяльності, Щ. чотирі роки (1876—1880) перебув на засланні в глухих кутках північної Росії (у Вологодщині). Впрочім, і це заслання Щ. використав для поширення свого знання та для економічних студій; Вологодщина уявляла собою дуже своєрідний край з побутового, економічного й правного погляду, заховуючи в собі багато архаїчного й дуже відмінного від властивої Московщини (південної Великоросії), а тим більше від України й Зах. Европи. В результаті студій над господарчим устроєм Вологодщини, Щ. видав свою знамениту працю „Сольвычегодская земельная община“ (1879 р.), котра була першою в науці розвідкою про краєві земельні общини й послужила взірцем для численних праць українських і російських учених про зем.-общини в ріжних сх.-словянських краях. По повороті з заслання, Щ. написав і видав анальоґічну працю про сх.-українську общину („Земельна община в Дніпровськім повіті“), а слідом за тим свої знамениті в свій час „Нариси українських артілей та общинно-артільних форм“ (1882 р.), котрі — хоч в них є чимало спірних тверджень — становлять безсумніву незвичайно важний причинок до економічної історії України. Нарешті, з 1883 р. Щ. стає на чолі статистичного відділу земства Вороніжської (як відомо, напів-української) ґубернії. На цім становищі пробув він 18 років, ідеально організував воронізьку земську статистику й на підставі статистично-економічних дослідів у Вороніжчині дав низку дуже цінних наукових розвідок (серед яких особливо важні: „Статистичний збірник по Воронізькому повіту“, 1884 р., „Селянське господарство в Острогозькім повіті“, 1887 р., за котре „Рус. Географич. Общество“ присудило Щ-ні найвищу нагороду — вел. золотий медаль, „Оціночна статистика по чотирьом повітам Вороніжчини“, 1888 р., нагороджена Харківським Університетом премією ім. кн. Васильчикова, та ін.), котрі багато причинилися до спростовання фалшивих тверджень і марксистів, що твердили про цілковитий розклад і цілковите розшарування селянських громад, і народників-утопістів, що непохитно вірили в непорушчість селянської общини та сподівалися від неї „спасення“ Росії й цілого світу. Та, мабуть, чи не найбільше значіння мають праці Щ-ни про селянські буджети, котрими він с т в о р и в цілком нову ділянку економічної статистики. Не зупиняючись над численними інш. економічними та статистичними працями Щ. (перегляд яких дає проф. Мицюк), зазначимо лише, що проф. Щ. безперечно був і є одним з найвизнач-

ніших статистиків-економістів не тільки В. України, але й усієї б. Російської держави; його стат.-економічні праці й висновки довго ще матимуть значіння, як для статистики та політ.-економії, так і для економічної історії України, Росії, Киргистану (порів. його працю „Киргизькі буджети“) та деяких ін. країв б. Російської держави (пор. його розвідки й статті: „Досліди над степовими краями“, „Історія Армавіра й черкесо-гаїв“ та ін.).

Крім статистичних та економічних праць, Щ. дуже багато зробив також для історії Кубани, цього незвичайно своєрідного краю України, котрий аж до поч. 1920 р. заховував свій козацький устрій. Крім цілої низки поодиноких монографічних нарисів, Щ. ще в 1888 р. видав короткий загальний огляд історії Кубани (п. н. „Кубанское казачье войско, 1696—1888“), а в 1910 р. почав друкувати широку „Историю Кубанскаго Казачьяго Войска“, на жаль далеко не закінчену; вийшло лише два її томи; перший том цієї історії з науково-історичного погляду має, правда, деякі помітні недостачі; зате другий том становить незвичайно важний вклад в українську історичну науку. Вкінці треба згадати й про праці Щербини з обсягу історії церк. устрою й сектознавства — „Происхожденіе казачьяго выборнаго духовенства в Черноморіи“, 1910; „Малорусская штунда“ — в газ. „Недѣля“, 1876[1]); „Двойственность русскаго сектантства“ — ibid., та ін. — Не вважаючи на свій дуже поважний вік (82 роки), проф. Щербина до нині продовжує інтенсивну наукову працю; уже на еміграції надрукував він дванадцять значніших наукових праць, з того вісім по українськи, три по російськи й 1 по чеськи; понадто кілька наукових праць Щ., написаних на еміграції, лишається в рукописі. Крім наукових творів, написав Щ. останніми роками дві великі віршовані поеми — „Чорноморці“ й „Богдан Хмельницький“ (остання має 5790 віршів), створені у хвилях відпочинку між науково-педагогічною роботою.

Многостороння й продуктивна праця проф. Щербини заслуговує на пошану й належну оцінку з боку українського громадянства. Таку оцінку й подав у своїм ціннім і цікавім нарисі про проф. Щербину проф. Мицюк. Вкінці слід побажати, щоб ВП. „Нестор“ наших учених проф. Щербина ще міг продовжувати й далі свою корисну діяльність, будучи світлим прикладом для молодих працьовників. Рівночасно, висловлюємо побажання, щоб ВП. Автор нарису про проф. Щербину продовжав свої студії над історією суспільно-економічних ідей на Україні.

М. Полянський.

Вячеславъ Заикинъ. — **Участіе свѣтскаго элемента въ церковномъ управленіи, выборное начало и „соборность“ въ кіевской митрополіи въ XVI и XVII вѣкахъ.** Варшава 1930. Синодальная Типографія 8⁰, 160.

[1]) Сю працю написано в тих часах, коли термін „український“ в Росії був заборонений; тому проф. Щ. мусів уживати терміну „малорусскій“ або „южнорусскій“, так само, як і інші дослідники в тих часах.

Відомий нам з дослідів про початки християнства в київській Руси проф. Вячеслав Заїкин, автор численних праць і основних рецензій по історії церкви, права та історії нашої фільософії і літератури, розсипаних за останнє десятиліття свойого побуту у нас на еміграції в „Богословії", „Записках Ч.В.В.", „Ниві", „Новій Зорі", варшавськім „Ἐλπίς", „Przewodnik-y Historyczny-m", „Поступі", „Дзвонах" і „Меті", дав нам сим разом в російській мові, нову інтересну працю історично-правничого характеру про розхвалений деякими історіографами демократичний устрій київської церкви перед і за Петра Могили. Демократичність ця мала би полягати на виборности духовенства вірними, а вищої єрархії шляхтою та на соборовім видаванню церковних заряджень при значній участи світських людей. Таке „выборное начало" заступав в послідних часах Г. Маркевич в своїй кандидатській праці п. з. "Выборное начало..." а за ним Др. Чубатий в праці про правне становище церкви в козацькій державі (Богословія 1925, 1.III) ба навіть по фаху фільольог проф. Огієнко вихвалив під небеса соборний устрій нашої церкви, як світлу традицію, яку требаб і в нинішній православній церкві в Польщі відновити. Що так воно не є з соборовим і виборним „началом" в давній українській церкві, як згадані автори думають, се усталили старші історики церкви, передовсім Макарій, Орест Левицький та Голубєв. Також в сучасній літературі ця спроба молодших істориків права дати соборовому началови право горожанства стрінулася з річевою критикою такого авторитету, як акад. Василенко. Тому треба ревізії цілого цього питання, яку підприняв проф. Вячеслав Заїкин в своїй праці: „Участіе свѣтскаго элемента і т.д.". Є вона незмірно цікавою студією, котрої висновки збираю в слідуючих тезах:

1. До кінця XIV в. не було на українських і білоруських землях ніякої церковної соборности. Тим більше не можна шукати в давних вічах і верві генези соборного начала, коли зважимо, що віче розвинулося в сталу установу тільки на півночі, в Новгороді.

2. Виборність духовенства прихожанами розвинулася тільки в Росії і то значно пізно (по стоглавім соборі 1551 р.) і тревала до реформи Петра В. Однак це „выборное начало" було дуже шкідливе для церковного життя, бо пособляло розвоєви вандрівного духовенства, що стало правдивою суспільною болячкою.

3. Вплив світського елєменту на церковний устрій є на українських землях пізнійшою появою, яку належить толкувати розвитком февдалізму на Заході, що згодом перейшов і до нас. Зокрема право коляторства королів зглядом епископів, та папів і міщан зглядом священиків було випливом західнього февдалізму. Зновуж право участи представників брацтв в соборах, яких період припадає на час упадку київської церкви і злученої з тим унії, було випливом хаотичних відносин, браку єрархії може й протестантських затій. Рагоза признав право участи в соборах брацтвам, Петро Могила остаточно скасував його.

4. Український екзархат, переходячи свою еволюцію від світського і многоголового до чисто духовного й одноголового рівночасно віддалювався від шкідливої засади соборности якої початково був розсадником, доки остаточно й цілковито не зніс.

5. Історія соборів виказує, що вони мали більше значіння в Москві, ніж на Україні, хотяй там усталилися пізніше. Також практичне значіння московських соборів було більше, чим українських, бо постанови перших були, звичайно, переведені в життя, постанови других оставали „благими пожеланіями" (пр. собор 1415 р.), виявляли свою повну безсильність супроти трудніших церковних проблєм (собор 1596 р.), або були прямо деструктивними (пр. собори київські 1628-9 р.), бо вносили погубну засаду „общественного" папізму в православну церкву.

6. Петро Могила покінчив остаточно з розкладовими засадами соборности і в той спосіб доконав відродження київської церкви.

Ось заключення, до яких прийшов автор переводячи ревізію соборового і виборного начала в давній київській митрополії. Коли авторові пощастить видати обіцяну працю про церковний устрій київської церкви, то одержимо позитивну і цінну студію на полі убогої нашої церковної історично-правничої літератури, якої основні елєменти чи загальні принципи вже знаходимо в отсій книжці.

Підчеркуючи правильність дедукції і заключень автора зверну увагу ще на деякі вартісні подробиці. В ціннім десятім розділі про собори автор дуже влучно робить ріжницю між властивими соборами а між зібраннями в цілі вибору кандидатів, ріжницю, яку сучасні православні правники чомусь то ігнорують і в наслідок цього приходять до неправильного заключення, що на соборній Україні-Руси цвіло як найкраще соборове і виборне начало. Це підчеркую з тим більшою приємністю, що в найновішім збірнику українських джерел церковного права проф. Олександра Лотоцького (Варшава 1931, ст. 192—4) стрічаю осібну главу про виборність кандидатів на духовні посади, яка може служити клясичним приміром помішання церковного собору з невластивим собором або виборчим зібранням в цілі предложення кандидата на вакуючу духовну посаду. Західнє канонічне право не дуже стисло відріжнює concilia (generalia, provincialia, dioecesana) від способів надання духовної посади, яких є три: libera collatio, e l e c t i o, protulatio. В згаданій збірці преф. О. Лотоцького зараз перше речення звучить: „Засада соборности в українській церкві найбільш яскраво виявлялася в праві церковної громади обірати на церковні посади од нижчих — дяка і священика до вищих — архимандрита, єпископа, митрополита". Отже в самім заложенню виборність це відмінний рід соборности. Чому? Очевидно тому, що властивий церковний собор і передвиборче зібрання це, на думку проф. Лотоцького, менше більше одно і те саме.

Поруч солідної правничої ерудиції проф. В. Заїкина підчеркнути треба також його бистру інтуїцію в оцінюванню не цілком певних історично-правних подій. Так пр. автор на підставі вчитання в епохальний твір Голубєва п. з. „Петро Могила“ догадується, що перед виїздом М. Смотрицького до Царгороду весною 1624 р. мусів відбутися в Києві собор, на котрім запало рішення укоротити ставропігіяльні права брацтв, бо Смотрицький дійсно привіз грамоту, що піддавала брацтва під власть церковної єрархії, грамоту, що викликала бурю серед православних братчиків.

Цей здогад можу не тільки піддержати, але й документно ствердити невиданою досі реляцією митр. Рутського до Риму з тогож таки 1624 р., в якій між іншим знаходимо: Missus est a Metrepolita monachus quidam notus schismaticis Chioviensibus, exploratum (може ad explorandum) essetne aliquid boni sperandum ab ipsis, an esset spes unionis (Руси уніятської з Руссю православною) et qui modi ineundae illius. Hic monachus intellexit, ex ire duorum ante signanorum penes quos est nunc summa rei, illos omnes articulos fidei acceptare... solum remanet punctum difficultatis primatus Papae... Quocirca iterum mittere duos monachos non ut iam exploratores, sed ut internuntios ad praeeminentes ipsorum Chioviam visum fuit, instructione data in scriptis... venerunt illi monachi referentes, q u o d m a g n a s i t i n t e r i p s o s c o n s t e r n a t i o e t d i s s e n s i o, a l i q u i v o l u n t a g e r e n o b i s c u m, a l i q u i n o l l u n t, unus ex primariis illis antesignanis, qui tantum erant duo (Борецький і Смотрицький) et quidem primus inter omnes, qui omnium istarum turbationum auctor exstitit non expectato responso nostro abiit in Graeciam.

Отже перед виїздом Смотрицького до Царгороду 1624 р. був очевидно собор православної єрархії, на якім між іншими розважувано пропозицію Рутського в справі унії Руси з Руссю і утворення спільного українського патріярхату. Собор розколовся на дві партії в дискусії над засадничим питанням, чи вести з митр. Рутським унійні пертрактації чи ні. Не знати, до якої партії належав Смотрицький, котрому по убійстві св. Йосафата не було чекання. Він поїхав до Царгороду, а прочі учасники не дали ніякої відповіди Рутському в справі часу і місця плянованого унійного собору, бо були сконстерновані полоцькими подіями. Очевидно, мусіли бути на тім соборі розважувані також інші внутрішньо-церковні справи як укорочення ставропігіяльних прав і мусіла запасти відповідна ухвала, з якою Смотрицький поїхав до патріярха і добився касаційної грамоти на ставропігії, як справедливо здогадується проф. Заїкин. Бистрими є також інші уваги про принагідність собору київського 1147 р. і володимирського 1274 р.

Взагалі розділ про собори є чи не найкращою партією в праці проф. Заїкина. Питання наших соборів зясовує автор ясно і рельєфно, оцінює їх обєктивно, підходить до них з повною обережністю і бистрою інтуїцією по причині браку многих

соборових актів. Немає в нього сліпого захоплення саме для тих київських соборів, що відбувалися під охороною козацтва і могли привести кожної хвилі до проливу крови і убийства православної єрархії самимиж православними християнами. Шкода тільки, що автор поминув собор кобринський 1626 р., якого акта маємо (словянський текст друкований в Богословії, 1924, I—III) і який, хотяй уніятський, є одним кільцем в цілім ланцюху змагань Рутського до унії Руси з Руссю та до утвореня независимого українського патріярхату в Києві.

о. А. Іщак.

Листопад — місяць українських інвалідів!

У тринадцяту річницю памятного листопада 1918 року у ряді тих установ, що кличуть суспільність до матеріяльної помочі, зове інвалідська централя у Львові: На допомогу інвалідам!

Важкі матеріяльні відносини прибили всіх і всюди, але в невиносимій скруті опинилися наші інваліди, бо громадянська жертвенність це їх одинокий рятунок. Місячні пенсії-ренти інвалідам від УКТОДІ по 10, 15, 20, 25, 30 і 35 золотих до тепер ледви вибавляють їх від голодової смерти. Не сміємо допустити, щоб і цю лепту УКТОДІ мусіло їм здержати. Не сподівайтеся, що другі за вас памятатимуть про інвалідів, бо зі самих сподівань ваших помочі інвалідам не буде. Кожний думай, що помогти інвалідам повинен ти самий, хоч і невеликою квотою, бо поміч інвалідам повинна бути всенародня.

УКТОДІ видає місячно на ренти інвалідам, протези, лікування, дім інвалідів 13.000 золотих і цю суму від українського громадянства добути мусить.

Інваліди Української Армії, які поставили нас у ряді европейських націй, зложивши для суспільности та її ідеалу жертву крови, жертву здоровля, жертву доживотнього щастя, ждуть тепер матеріяльної жертви суспільности. Нехай ця жертва суспільности буде гідна жертви теперішніх інвалідів-борців Української Армії.

Чеками розісланними з укр. пресою шліть свій дар українським інвалідам! Кого не стати на постійну місячну вкладку до УКТОДІ, хто не в силі частійше кинути лепту на інвалідів, нехай у місяці листопаді відмовить собі дрібної приємности в хосен українських інвалідів. Від доброзичливости усіх нас разом до укр. інвалідів залежить успішна й відповідна допомога, на яку інваліди заслужили своєю посвятою для загального українського ідеалу.

Українське Товариство Допомоги Інвалідам.
У Львові, вул. Руська Ч. 3/II.

Видає Видавн. Кооп. „Мета“. Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ.

АДР РЕДАКЦІЇ И АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, КІЛІНСЬКОГО Ч. 3/II. ТЕЛ. 94-56.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС“, ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 14-78.